TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA "ALEVİ-BEKTAŞİ" ANLAMLI SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE[1]

About "Alevi-Bektaşi" Related Vocabulary in Turkey Turkish Dialects

Ahmet GÜNŞEN[2]

ÖZET

Türk kültürünün gür bir kolunu oluşturan Alevi-Bektaşi Türk toplulukları, daha çok Alevi, Bektaşi, Kızılbaş ve Tahtacı gibi adlarla anılıp bilinseler de gerek kendileri gerekse de Sünni Türk toplulukları tarafından verilen daha başka adlarla da anılmaktadırlar. Daha çok yöresel kalan bu adların sayısı hiç de küçümsenemeyecek ölçüdedir. Bu adların veriliş sebep ve biçimleri sadece inanç kültürümüze değil, etnolojik, sosyo-ekolojik ve demografik yapımız, sosyal tarihimiz ile dil bilimi (ad bilimi) ile ilgili araştırmalara da katkı sağlayacak niteliktedir.

Bu bildiride, Türkiye Türkçesi ağızlarına ait değişik kaynaklar taranarak elde edilen Alevi-Bektaşi anlamlı söz varlığı bir araya getirilmiş; ayrıca bunlar değişik özelliklere bağlı olarak sınıflandırılmış, kökenleri ve dil özellikleri üzerinde de durulmuştur.

Elde ettiğimiz adlık söz varlığı malzemesinin, sadece inanç kültürümüze değil, etnolojik, sosyo-ekolojik ve demografik yapımız, sosyal tarihimiz yanında dil bilimi (ad bilimi) ile ilgili araştırmalara da katkı sağlayacağını umuyoruz.

Anahtar Kelimeler:
Alevilik-Bektaşilik, Türkiye Türkçesi ağızları, söz varlığı, dil bilimi, ad bilimi.

ABSTRACT

Generally mentioned and known with the names Alevi, Bektashi, Kızılbaş and Tahtacı etc., Alevi-Bektashi communities who constitude a rich branch of Turkish culture are mentioned with some other names given by both themselves and Sunni Turkish communities. The number of these names which mostly local is undespisable. The giving reasons and the forms of these names are qualified on contributing not only to the studies on our belief culture but also to ethnologic, socioecologic , demographic structures, social history and the linguistics studies.

In this communique, various sources belongs to Turkey Turkish dialects scanned and "Alevi- Bektashi" meaningful vocabulary is obtained and gathered up. Besides, these have been classified according to their different features, and dwelled upon the roots and the language features too.

We hope that the vocabulary material will contribute not only to our belief culture but also to our ethnologic, socioecologic and demographic structure, and the studies on our social history and linguistics (onomastics).

Key Words:
Alevi-Bektashi, Turkey Turkish dialects, vocabulary, linguistics, onomastics

Giriş

Türk inanç ve millî kültürünün gür bir kolunu oluşturduğuna inandığımız Alevi-Bektaşi Türk toplulukları, esas itibarıyla yaygın olarak kullanılan Alevi, Bektaşi, hatta ikisi arasında bir fark gözetilmeyerek, Alevi-Bektaşi, Kızılbaş ve Tahtacı adlarıyla bilinmekte ve anılmaktadır.

Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgi ve saygısı ortak paydasında buluşan Alevilik-Bektaşilik, teferruatta görülen farklılıklara rağmen, bir ve beraber ele alınmalıdır. Adlandırmadan kaynaklanan karmaşıklıkları büyütmek kanaatimizce doğru değildir.

Arapçada, "Ali'ye mensup", "Ali'ye ait" anlamlarına gelen "Alevi" kelimesi, İslam tarihi ve tasavvufunda, "Hz. Ali'yi sevmek, saymak ve her konuda ona bağlı olmak" anlamlarında kullanılmış ve kullanılmaktadır ki, bu bakımdan Hz. Ali'yi seven, sayan ve ona bağlı olan herkese "Alevi" denir.

Bektaşilik ise, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgi, saygı ve bağlılığı noktasında, bir Türk mutasavvıfı olan Hacı Bektaş Veli'nin yorum ve öğretisini ifade etmektedir ki, bu anlamda Alevilik ve Bektaşilik arasında, kanaatimizce, bir ayrılık gayrılık yoktur.

Her ne kadar Alevilik-Bektaşiliğin Hurufilik, Kalenderilik, Haydarilik, Rafızilik ve Nasturilik gibi dinî akım veya öğretilerle de az çok bağ veya ilgisi olsa da, esas itibarıyla Anadolu Alevilik veya Bektaşiliği bunlardan çok daha farklı ve Türk/Türkmen'e özgü bir İslam anlayış ve yaşayış biçimidir. Onun için Anadolu ve Balkanlar Türkiye'sindeki Alevilik ve Bektaşiliği yukarıda belirttiğimiz bu dinî anlayış ve akımlardan ayrı tutmak gerekir.

Alevi-Bektaşi Türk toplulukları, tarih boyunca toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan Sünni gruplar içinde varlıklarını sürdürebilmek için nispeten gizli veya kapalı bir toplum yapısı sergilemişlerdir. Onların bu kapalı veya gizli sosyal bünyeleri içinde cemaat/grup bilincini diri tutan en önemli etken "ocak" kurumudur. Alevi-Bektaşi topluluklarının iç dinamiğini ve hiyerarşik yapılanmasını belirleyen bu "ocak" kavramı, bu inanç gruplarının kendi içinde birtakım alt gruplara ayrılmalarının da sebebidir.

Hem soyun belirlenmesini hem de cem töreninin/erkânın niteliğini belirleyen bu ocak kavramı veya geleneği, esas itibarıyla Alevi-Bektaşi topluluklarını On İki İmam soyundan gelen ***Aleviler***, Hacı Bektaş Veli soyundan gelen ***Çelebiler*** ve kendilerini Hacı Bektaş Veli'nin yol evladı sayan ve mücerred olan ***Babagân/Babalar*** olmak üzere üç ana gruba ayırmaktadır (Türkdoğan, 1995: 482-483).

Bektaşilerde tek ocak mevcutken, Alevilerde bunun sayısı yüzün üzerindedir. Türkdoğan'ın verdiği listede şu ocaklar yer almaktadır: Seyyid Baba Ocağı, Sarı Saltuk Ocağı, Dede Kargın/Garkın Ocağı, Pir Sultan Ocağı, Ağuiçen veya Karadonlu Ocağı, Can Baba Ocağı, Gözü Kızıl Ocağı, Çoban Dedeli Ocağı, Yağmuroğlu Ocağı, Hasan Dedeli Ocağı, Hacı Kureyşli Ocağı, Şah Ahmet Yesevi Ocağı, Zeynelabidin Ocağı, Koçgiriler Ocağı, Sinemilliler Ocağı, Seyyid Hasan Yıldızlar Ocağı, Seyyid Rızalılar Ocağı, Seyyid Hıdırlar Ocağı, Doğan Doğan Ocağı, Seyyid Mustafalar Ocağı, Seyyid Yanyatırlar Ocağı, Gözü Kızıllar Ocağı, Bozdoğanlar Ocağı, Hacı Murat Veliler Ocağı, Erdebil Ocağı, Şucaettin Ocağı, Safavi Ocağı, Şah Mansur Ocağı vb. (Türkdoğan, 1995: 483-484).

Noyan'ın verdiği liste çok daha kabarıktır: Otmanlı, Pamuklu, Ocanlı veya Özcanlı, Kirişanlı, Abbaslı, Hatâîli, Şeyh Safîli, Di-

nelli, Işık Çakırlı, Karaca Ahmetli, Uzunelli, Kız Süreği, Taptuklu, Emirlerli, Çapalı, Hacı Emirlerli, Yânuslu, Yanyatırlı (ki Tahtacılardır), Hubyarlı, Karaköseli, Çarşambalı, Perşembeli, Horasanlı, Söylemezli, Koçulu, Kemalli, Pîr Sultanlı, Yılanlı, Haydarlı, Şeyh Ahmetli, Hüseyin Gazili, Garip Musa Abdallı, Güvenç Abdallı, Sınık Abdallı, Hamzalı, Bulduklu, Çavdarlı, Çamurlu, Yağmurlu, Eşikli, Tuzlu, Beşirli; Ateşoğlu Ocağı, Gem Almazlı Ocağı, Vahablı Ocağı, Sayranlı Ocağı, Otmanlı Ocağı, Pîr Sultan Ocağı, Ağu İçen Ocağı (veya Karadonlu) Ocağı, Seyyid Baba Ocağı, Gözü Kızıl Ocağı, Çoban Dedeli Ocağı, Yağmuroğlu Ocağı, Hasan Dedeli Ocağı, Hacı Kureyş (Kırişanlı) Ocağı, Şeyh Ahmet Yesevî Ocağı, Zeynel Abisin Ocağı, Hacı Kureyş Ocağı Koç Giriler Ocağı, Sinemilliler Ocağı, Seyyit Hasan Ocağı, Yıldızlar Ocağı, Seyyit Rıza Ocağı, Seyyit Hıdırlılar Ocağı, Doğan Doğanlar Ocağı, Seyyit Mustafalar Ocağı, Yanyatırlar Ocağı, Seyyit Şücaaddin Ocağı, Hacı Murat Veliler Ocağı, Erdebil Ocağı, Safavî Ocağı, Şah Mansur Ocağı, Nesimikeşli Ocağı, Hubyar Ocağı (Noyan, 2006: 171).

Noyan bu ocaklara Bayramlı, Dede Kargınlı, Hüseyin Gazili, Kara Pirvat Evladı, Koçular, Pakça Sultan, Sarı Saltuklu ve Yeşil Abdallıları da ilave eder (Noyan, 2006: 171).[3]

Alevi-Bektaşilerin bu ocaklara bağlı ayrıca Tahtacılar, Çepniler, Nalcılar, Sıraçlar, Abdallar, Amucalar… gibi "***kol***"ları da vardır ki, işte bu çalışmada, Anadolu ve Balkan Alevi-Bektaşiliği için yazılı ve daha çok sözlü geleneğimiz içinde verilen farklı isimler ve bu isimlerin oluşturduğu söz varlığı konu edinilmiştir.

Yazı dilinden ayrı ve onun hemen yanı başında farklı boy ve söyleyişlerle yol alan ağızlar, bünyesinde geniş halk kitlelerinin yaşayış, duyuş, düşünüş ve kültür seviyesine bağlı olarak, çok değişik ve zengin dil ve kültür unsurları taşımaktadır.

Bu anlamda, Türkiye Türkçesi ağızlarının gerek Türk dili tarihi araştırmaları gerekse Türk kültür tarihi araştırmaları bakımından çok önemli bilgi ve belgeler içeren söz varlığı malzemesi sunacağı açıktır. Türkiye Türkçesi Anadolu ağızlarında "Alevi-Bektaşi" anlamlı söz varlığını tespite dönük bu çalışmada, başta 12 ciltlik ***Derleme Sözlüğü*** olmak üzere, değişik bölge ağızlarına ait ağız çalışmalarının sözlük kısımları ile Alevi-Bektaşi kültürünü çok değişik açılardan ele alıp inceleyen çalışmalar taranmıştır. Bu anlamda en çok Türkdoğan (1995), Noyan (2006), Melikof ve Gülçiçek (2004)'in çalışmalarından yararlandığımızı belirtmeliyiz.

Sonuçta, ister Alevi-Bektaşi, isterse Sünni olsun, ortalama bir kültür seviyesinde olan insanlarımızca bilinen ve yaygın olarak kullanılan çok sınırlı sayıdaki birkaç kelime/terimlik söz varlığından çok daha fazla "Alevi-Bektaşi" anlamlı adın bulunduğu ortaya çıkarılmıştır.

Çalışmamızı, Anadolu ve Balkanlar coğrafyasında yaşayan Alevi-Bektaşi Türk topluluklarınca sınırladık. Yani, başta İran olmak üzere, Suriye, Lübnan, Hindistan vb. ülkelerdeki aşırı Şiiliği temsil eden gruplarla, Rafizilik, Nasturilik gibi adları ve grupları çalışmamızın dışında tuttuk. Zira Noyan'ın (2006: 151) ifadesiyle, "Anadolu'daki Alevi vatandaşlar ile **Rafz**'ın uzak yakın ilişkisi yoktur. Bizim Anadolu Alevilerimiz Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevdalısıdır ve ondan ötesini bilmezler. Halis Türktürler. Gerçek Müslümandırlar."

Elde ettiğimiz adlık söz varlığı malzemesinin, sadece inanç kültürümüze değil, etnolojik, sosyo-ekolojik ve demografik yapımız, sosyal tarihimiz, hatta dil bilimi (ad bilimi) ile ilgili araştırmalara da katkı sağlayacağını umuyoruz.

Şimdi değişik kaynaklardan derlediğimiz Alevi-Bektaşi anlamlı söz varlığını alfabetik sıra ile sunalım.

➢ **Abdal(lar)**: Türkçede "göçebe, gezgin" anlamına gelen *"Abdal"* adını taşıyan topluluklara Doğu Türkistan'dan, Afganistan, İran ve Türkiye'ye kadar uzanan geniş bir sahada tarihin her döneminde rastlanmaktadır. Ancak, söz konusu coğrafyaların içinde özellikle Afganistan ve Türkiye/Anadolu daha bir ön plana çıkmaktadır. Nitekim *"abdal"* kelime ve kavramının İran ve doğu sahalarından çok Anadolu Türklüğü arasında yayılmış ve yaşamakta oluşu bu görüşü kuvvetlendirmektedir (Özönder, 1988: 55). Her ne kadar *"abdal/ abdâl/ebdâl"* kelimesinin *"derviş",* ve "*şahit"* anlamlarına gelen Arapça *"bedîl"* kelimesinin çoğulu olduğu, Türkçe ve Farsçada *"dünya ile ilgisini kesip kendisini Tanrı'ya bağlamış derviş","evliyadan 70 kişilik bir cemaat veya zümre", "Afganistan'da yaşayan ve Anadolu'ya göçen ve Alevi olan Türk topluluğu"* gibi değişik anlamlarda kullanıldığını (Devellioğlu, 1982: 3, 234) bilmekle ve çok zaman aynı anlama gelen *"Torlak", "Hayderî", "Cavlakî", "Kalender/ Kalenderî"* tabirleri ile de karıştırılmakla beraber (Özönder, 1988: 55), biz söz konusu kelime ve kavramın ifade ettiği anlamlardan çok, bu etnik veya sosyal grup üzerinde durulmasından, araştırmaların bu çok değişik özellikleri olan topluluğa dönük olmasından yanayız.[4]

Kaldı ki, söz konusu topluluğun Afganistan' dan Anadolu'ya uzanan kollarının hep Türk/Türkmen kökeninde birleştiği de malumumuzdur. Nitekim, Faruk Sümer, "*abdal"* adının Afganistan'da yaşayan bir Türk boyunun adı olduğunu, Aral Gölü'nün güney kıyısı ile Kara Boğaz arasında oturan Çavuldur adlı Oğuz boyunun bir obasının da "*abdal"* adını taşıdığını belirtmektedir (Sümer, 1972: 326).

Anadolu sahasında da, *Abdal, Abdallı/ Abdallu, Abdal Oğlanları, Abdaloğlu, Abdalahmed, Abdalân-ı Hacı Bektaş, Abdallu-yı Kebîr, Abdallu-yı Sagîr* gibi adlarla anılan aşiret ve cemaatlerin Osmanlı tahrir defterlerinde *"Türkmen tâifesinden"* oldukları belirtilmiştir (Türkay, 1979: 45, 173).

Fuat Köprülü de, *Abdallar*ın, Anadolu'ya Horasan'dan Kara Yağmur Dede adında birinin başkanlığı altında gelmiş olduklarını, bu dedenin türbesinin Konya'da olduğunun rivayet edildiğini, *Abdal* topluluklarının büyük bölümünün Alevi/Bektaşi ve Kızılbaş olduğunu, doğrudan doğruya *Türk* telakki edildiklerini, Anadolu'da *Çingene* sanılmalarına rağmen, Hazar ötesi *Abdallar*ının ise asla *Çingenelik* isnadına maruz kalmadıklarını, Dede Korkut Kitabı'ndaki eski Oğuz destanlarını hâlâ aralarında yaşatmış olmalarının onlarının Türklüklerini tespit bakımından çok önemli olduğunu, Anadolu sahasında halk arasında hikâyecilik, çalgıcılık ve oyunculukla şöhret kazandıklarını, hatta Kafkas Azerbaycan'ındaki *Abdallar köyünün* bilhassa âşıklar yetiştirmekle meşhur olduğunu belirtir (Köprülü, 1989: 387-392).

Gerçekten *Abdallar*, çoğunlukla yerleşik, ama kısmen de göçebe bir hayat süren Alevi/ Bektaşi Türk topluluğudur. Anadolu sahasında Güney, Batı ve Orta Anadolu bölgeleri başlıca dağılım gösterdikleri ve meskûn oldukları bölgelerdir (Gülçiçek, 2003: 83-98).

Batı, Güney ve bilhassa Orta Anadolu'da yoğun olarak yaşayan, genellikle yerleşik,

kısmen de göçebe bir hâlde yaşayan Alevi topluluklarından biri olan Abdallar, geçimlerini daha ziyade "*müzik satıcılığı*" ile sağlayan Türkmen topluluklarıdır. Köprülü'nün; *Fakçılar* (Aşirete av avlayan Abdallar), *Tencili Abdalı* (Cambazlık, kuyumculuk ve üfürükçülükle geçinen Abdallar), *Beğdili Abdalı* (Türkmenlere yamak ve yardımcı olan Abdallar), *Gurbet* yahut *Cesis Abdalı* (Sepetçi Abdallar) ve Kara Duman Abdalları (Geçimlerini düğün ve eğlencelerde davul zurna çalıp oyun oynayarak kazanan Abdallar) olmak üzere beş gruba ayırdığı (Köprülü, 1989: 393-394) Abdallar, denilebilir ki, Alevi toplulukları içinde en kapalı veya gizli toplum yapısına sahip olanlarıdır. Bu anlamda sadece kendi aralarında kullandıkları "Teberce" denilen bir gizli dilleri bile vardır (bk. Günşen, 2005).

Alevi-Bektaşi inanç ve kültürünün bir parçası olan Abdallar, Orta Anadolu ve Çukurova bölgelerinde ***Teber*** veya ***Teber Uşağı*** olarak da anılırlar.

Türkdoğan'ın, İzmir ili Seferhisar ilçesine bağlı bir Alevi köyü olan Bademler'in ileri gelenlerinden Hüseyin Or adlı şahıstan derlediği "… On erkânlı olanlara bizde Çepni, on bir erkânlılara Üsküdarlılar, ***altı erkânlı olanlara ise Abdallar*** diyoruz." (Türkdoğan, 1995: 198) sözlerinden anlıyoruz ki, en azından bu bölge Abdalları cem törenlerini altı erkân üzere yürüten Alevilerdir.

krş. Geben

➢**Ahriyan(lar)**: Trabzon'un Vakfıkebir ilçesinde, yerli ahalice Kızılbaş topluma ve üyeleri bu adla anılır (Caferoğlu, 1994a: 305).

18. yüzyıl İstanbul hayatını anlatan "Risâle-i Garîbe" adlı yazmayı konu edinen çalışmasında Develi (2001), bir zümre, bir halk adı gibi kullanılan bu adın, Ménage (1969)'i kaynak göstererek, Grekçe *agarenus* kelimesinden geldiğini, Yunanca ve Bulgarcada daha çok din değiştiren Hristiyan ahali için "Müslüman, Türk" anlamlarında hakaretâmiz bir ifadeyle kullanıldığını, Türkçede ise başlangıçta yeni Müslüman olmuş veya "dinden dönmüş, irtidat etmiş" topluluklar için kullanıldıktan sonra zamanla dinin gereklerini yerine getirmeyen zümrelerin de bu kelimeyle ifade edilmiş olduğunu belirtmiştir (Develi, 2001: 92) ki, bu bilgiler bizim için de önemlidir.

Demek ki, Trabzon ve yöresinde yaşayan Sünni topluluklar da, aynı çerçevede İslam dinini kendilerinden farklı algılayan ve yaşayan Alevi kesimini ve üyelerini bu adla anmaktadırlar.

➢**Ağzı Kara(lar)**: İkrarı alınmayan Tahtacılar için kullanılan bir addır (Selçuk, 2005: 341). Türkçe olup, yapısı itibarıyla isnat grubu olarak kurulmuş bir addır.

Yazılı kaynakların "ikrarı alınmayan Tahtacı" olarak belirttiği bu ada, bu adlandırmaya bildirimizi sunarken, Alevi/Bektaşi dostlarımız tepki göstermişlerdir. Bu canlar, bizim belirttiğimiz anlam üzerinde durmadan, doğrudan doğruya "ağzı kara" sözünün, Alevi/Bektaşilere Sünnilerce hakaret amaçlı kullanılan ve "köpek" yakıştırması için kullanılan bir söz olduğunu belirtmişlerdir.

Ayrılıklardan, birlik ve kardeşliğimizi bozan fiillerden çok çekmiş bir toplumun bireyi olarak, Alevi-Bektaşi canlara böyle bir yakıştırma veya hakaret ifadesini hiçbir şekilde kabul etmemekle beraber, ibret olur ve bir daha kullanılmaz umuduyla, onların bu haklı tepkisini burada belirtmeyi görev sayıyoruz.

➢**Alcı(lar)**: Manisa Turgutlu yöresinde Alevi olanları ifade için kullanılan bir addır (DS-I: 208).

Bu adın renk adı "al" ile ilgili olduğunu düşünüyoruz. Zira Alevilikte renklerin de bir anlamı vardır ve her renk Ehl-i Beyt'ten belli bir kişiyi sembolize eder. Buna göre *beyaz* Hz. Muhammed'i, *kara* Hz. Fatma'yı, *açık yeşil* ile *sarı* Hz. Hasan'ı, yeşil ve pembe Hz. Hüseyin'i sembolize ederken, al da Hz. Ali'yi sembolize etmektedir. O hâlde *Alcı* adı, al veya kırmızı rengin sembolize ettiği "Alici" veya Kızılbaş anlamına da uygun olarak "Kızılbaş" anlamıyla kullanılıyor olmalıdır. Bir diğer ihtimale göre de, *Alcı* adının "al basma" inancıyla ilgili olabilir. Zira Şamanizm gelenekleri içinden Anadolu'ya kadar taşıdığımız inanç motifleri içinde bu "al basma" inancı da vardır. Sünni Müslümanlarda da görülen bu ritüel, Alevi-Bektaşi topluluklarında çok daha canlıdır. Nitekim, Çepnilerin önemli yerleşim yerlerinden olduğunu bildiğimiz Ordu ve yöresi ağızlarında *al* "cin, şeytan", *alcı* ise "al basanların gittikleri hoca" anlamıyla kullanılmaktadır (Demir, 2001: 333).

➢**Alevi(ler)**: Yukarıda da belirtildiği üzere, İslam tarihi ve coğrafyasında çok değişik anlamlarda kullanılmış olmakla beraber, Anadolu Türk Alevi-Bektaşiliği içinde daima Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgi, saygı ve bağlılığında birleşen toplulukları ifade eden bir ad veya terimdir.

Adın Arapça 'Alî'den geldiği ve Hz. Ali'ye mensubiyeti, bağlılığı ifade ettiği açıktır. Ancak, Anadolu Alevilerince kelimenin, halk etimolojisi çerçevesinde Türkçeleştirilerek, "Ali evi"nden geldiği de ileri sürülmektedir (Sezgin, 1991: 101). Tabii bu doğru değildir.

Melikof ve onun görüşlerini paylaşan bazı araştırmacılarımız, "Alevi" kelimesini bilimsel açıdan yanlış bulmaktadırlar. Melikoff'a göre; "Alevilerin tarihteki adı *Kızılbaş*'tır. XV. ve XVI. yüzyıllarda, Kızılbaşlar, ilk Safevîler olan, Şeyh Cüneyd, Haydar ve Şah İsmail taraftarı Türkmen boylarıydılar. Kırmızı bir serpuş giyiyorlar, bunun için de onlara *Kızılbaş* deniyordu. Fakat, *Kızılbaş* sözü, yüzyıllar içinde, küçültücü bir anlama kaymış ve *Celali İsyanları* adı ile tanınan dinî-sosyal başkaldırma hareketleri dolayısıyla da, 'dinsiz âsî' anlamında kullanılmaya başlanmıştır. *Kızılbaş* deyiminin, yerini *Alevi*'ye bırakmış olması bundandır (Melikof, 2006: 33-34).

Üzüm, Melikoff'u kaynak göstererek, "Ancak söz konusu zümrelerin bu kelimeyle adlandırılması XIX. yüzyıla doğrudur. Daha önceki dönemlerde bu gruplar başka isimlerle anılmaktadır" ifadelerine yer vermektedir (Üzüm, 1997: 3).

Bütün bunlar, "Alevi" adının sanki 19. yüzyıldan sonra ortaya çıktığı gibi yanlış bir anlamaya da yol açabilir. Üzüm'ün de belirttiği gibi, bu topluluklara daha başka isimler de verilmiş olabilir. Nitekim, Türk dili ve kültüründe "Alevi" adının varlığı ve kullanımı çok eskilere gitmektedir. Alevi adı, 13-14. yüzyıl Memluk sahasında Kıpçak Türkçesiyle verilen eserlerde yer aldığı gibi, özellikle, Karahanlı Türkçesine ait ve ilk İslami eserimiz olan Kutadgu Bilig'de doğrudan doğruya "Alevi" adının geçmesi ve "Alevîler Birle Katılmaknı Ayur: *Ali Evlâdı ile Münasebeti Söyler"* diye bir bölüm açılması, son derece önemlidir. Kutadgu Bilig'teki bu bölüm şöyledir:

(4336)* er atta öngin beg kişisinde taş katılgu kişiler bu ol ay kadaş	(Hizmetkârlardan başka ve beyin adamları dışında, münasebette bulunacak kimseler şunlardır:)
olarda biri sawçı urgı turur bularnı agır tutsa kut kıw bulur	(Bunlardan biri Peygamber'in neslidir; bunlara hürmet edersen, devlet ve saadete kavuşursun.)
bularnı katıg sew köngülde berü nengin edgülük kıl baka tur körü	(Bunları pek çok ve gönülden sev; onlara iyi bak ve yardımda bulun.)
bular ehl-i beyt ol habîbka kadaş habîb sawçı hakkı üçün sew adaş	(Bunlar ehl-i beyttir, Peygamber'in uruğudur; ey kardeş, sen de onları, sevgili Peygamber hakkı için, sev.)
için irtemegil ya kılkın tözin (4340) meger tilde tengsiz yorıtsa sözin	(Ağızlardan yakışıksız bir söz çıkmadıkça, onların içini dışını ve aslını esasını araştırma.)

(Arat, 1979a: 436) (Arat, 1988: 313)

Kutadgu Bilig'de geçen "Alevi" adı şüphesiz sadece Hz. Peygamber soyundan gelenleri, yani "Ehl-i Beyt"i ifade etmektedir. Bu, bir aile ile sınırlı dar bir anlam içerse de, unutmamak gerekir mi, özellikle Alevi toplulukları kendilerini soyca da Hz. Peygamber'e dayandırırken (seyyid, bel evladı), Bektaşilerin bir kısmı (Çelebiler) Hacı Bektaş Veli'nin "bel evladı" olduğuna inanarak soyca, bir kısmı da (Babalar) "yol evladı" olduğuna inanarak manen kendilerini Hz. Peygamber'e, bir başka deyişle Ehl-i Beyt'e dayandırırlar.

Ancak her hâlukârda, Kutadgu Bilig'de "Alevi" adının geçiyor olması ve üstelik Hz. Peygamber'in soyundan gelen bu insanları Hz. Peygamber hakkı için sevmenin öğütlenmesi çok önemlidir.

➢**Ali Dost**: Alevi, Bektaşi, Kızılbaş anlamlı bir tabirdir (Noyan, 2006: 159).

➢**Ali Koç/ Ali Koç Babalı(lar)**: Noyan'a göre Trakya Alevi-Bektaşilerinin üçüncü süreği, Ali Koç Baba süreğidir. Bunlar da Bulgaristan göçmeni olup, Şeyh Sâfî Erkânı'nı uygularlar. Sayıları gittikçe azalan bu grup üyeleri Hanefî mezhebi ilmihaline göre namaz da kılmaktadırlar (Noyan, 2006: 169; Gülçiçek, 2004: 199).

➢ **Amıca(lar)/Amuca(lar)**:Rumeli'de yaşayan Alevi-Kızılbaş Türk topluluk veya oymaklarının en önde gelenlerinden biridir. Amıca/Amuca Bölüğü olarak da anılırlar. Hatay Samandağlı Alevi dede ve önderlerine de *Amuca* dendiğini biliyoruz (Noyan, 2006: 171).

Eröz'ün Vahit Lûtfi Salcı'yı kaynak göstererek verdiği bilgilere göre, Amuca bölüğünün göç yolları ve yerleşim alanları şöyledir:

Amuca kabilesi en evvel şimdiki Bulgaristan'ın Türkiye sınırı civarında bulunan 'Belören' ve 'Gaibler' ve Türkiye'nin yine şimdiki Bulgaristan sınırı başında olan 'Ahmedler', 'Topçular' ve 'Karaabalar' köy-

lerinde meskûn iken nüfuslarının artması üzerine Bulgaristan üzerindeki 'Dikence', 'Bokluca' ve 'Gündüzlü' köylerini kurmuşlar ve on dokuzuncu asrın nihayetlerinden başlayarak yirminci asrın ilk yıllarına doğru hepsi birden Türkiye'ye göç etmişlerdir. Bugün, bu kabile ahalisi, Kırklareli vilayetinde 'Kofçagaz' nahiyesinin 'Ahmedler', Topçular, 'Tatlıpınar', 'Peyço', 'Malkoçlar', 'Yukarıkanara', 'Aşağıkanara', 'Kocatarla', 'Devletiağaç', 'Ahlatlı' köyleriyle Dereköy nahiyesinin Yürükbayır ve Düzorman köylerinde kâmilen, aynı nahiyenin Kapaklı ve Kuruköy adındaki köylerinde kısmen, Üsküp nahiyesinin Kızılcıkdere köyü ile Pınarhisar nahiyesinin Karıncak, Deve Çatağı, Babaeski kazasının Osmaniye, Lüleburgaz kazasının Çeşmekolu, Yenitaşlı, Eskitaşlı, Omurca ve Bedir köylerinde kâmilen, Tekirdağ vilayetinin merkez kazasına bağlı Kılaguzlu köyü ile Hayrabolu kazasının Arzulu köyünde kâmilen meskûn bulunup, bu kabile efradı bu suretle yirmi beş köyde, iki bin haneyi mütecaviz ve takriben on beş bin nüfusa maliktir (Eröz, 1990: 18-19; Dipnot 2: Vâhid Lûtfi Salcı, "Trakya'da Türk Kabileleri, I: Amuca kabilesi", Türk Amacı, Yıl: 1, İkincikânun, 1943, Sayı 7, s. 311-315'e atıf.).

Amucalar esas itibarıyla Şeyh Bedrettin erkânını uygulayan bir topluluktur. Dolayısıyla Amucalar, Bedreddiniler ve Simaviler adları, aynı Alevi-Bektaşi topluluğunu ifade eden farklı adlardır.

Amıca veya Amuca adlı bu Alevi-Bektaşi Türk topluluğunun adının nereden geldiğini veya bu adı neden aldıklarını bilmiyoruz. Amucalar, Şeyh Bedrettin'e, mürşidi Ahlatlı Hüseyin'in soyunun on birinci imam Hasanü'l-Askeri'ye çıkması sebebiyle manevi "seyyitlik" atfederler (Gülçiçek, 2004: 294-295). Kendileri Türkmen olan Amucalar, herhâlde bu sebepten kendilerini "amca oğlu" veya "emmi uşağı" kabul etmiş olabilirler. Yani, bu adın Alevilik-Bektaşilik merkezli bir dinî akrabalığı ifade ettiği açıktır.

Amca/amıca/amuca akrabalık adı da, her ne kadar birçok kaynakta Arapça *'amm* veya *'ammî*'den geldiği belirtilse de, Talât Tekin'in açıklıkla ortaya koyduğu gibi, Türkçedir ve ***aba eçe-si*** "babanın ağabeyi veya erkek kardeşi" şeklindeki bir tamlamadan gelmektedir (Tekin, 1988: 291).

➢**Arabacı**: Sivas'ın Kangal ilçesine bağlı köylerde, kağnı arabasının ağaçlarını yaparak geçimini sağlayan Aleviler bu adla anıldığı gibi, bunlara "Kağnıcı" da denilmektedir.[6]

krş. Kağnıcı

➢**Arapkirli(ler)**: Türkdoğan'ın, çeşitli ocaklara bağlı Alevî kollarını sayarken adını andığı Alevî topluluklarından biri de Arapkirli koludur (Türkdoğan, 1995: 484).

➢**Babalar**: Bektaşilerden Hacı Bektaş'ın soyundan geldiklerine inanan Çelebilerden sonra, Hacı Bektaş'ın hiç evlenmediğine, dolayısıyla bel evladı olmadığına, kendilerini de Hünkâr'ın yol evladı sayan ve mücerred (hiç evlenmeyen) olan ikinci grup Bektaşilere *Babalar* denir (Türkdoğan, 1995: 239). Bunları aşağıda belirteceğimiz Babailer/Babalılarla karıştırmamak gerekir.

➢**Babai(ler)/Babalı(lar)**[7]: Bazı araştırmacılara göre iki, bazılarına göre de dört süreğe ayrılan Balkan ve Balkan göçmeni Türk Alevilerinin bir koludur. Otman Baba süreği de denilen bu grubun Trakya'daki mensupları Bulgaristan ve Romanya göçmenleridir (Noyan, 2006: 169).

Bunlar Hacı Bektaş Veli'yi ikinci derecede bir veli olarak görürler. Toplantılarını pazartesi akşamları yaptıkları için Pazartesili olarak da anılırlar (Öz, 1997: 262).[8] Delior-

man Kızılbaşları ile Trakya (Çorlu, Tekirdağ) Alevileri Babai kolundandır ve Doğrudan doğruya Ahmet Yesevi'den geldiklerini söylerler (Türkdoğan, 1995: 228).

Türkdoğan'a göre, Babailer veya Köprülü'nün deyimiyle Babalılar sözcüğü, Otman Baba'dan kaynaklanmış olabilir (Türkdoğan, 1995: 234). Esasen Trakya Alevi-Bektaşileri, Anadolu Alevilerinden farklı olarak Babai, Otman Baba ve Sarı Saltuk ocaklarına dayanır. Babailer de bizim pirimiz Otman Baba'dır, biz Otman Baba'ya bağlıyız, derler (Türkdoğan, 1995: 228, 233).

Türkdoğan'ın Tekirdağ Çorlu Alevi-Bektaşileriyle ilgili olarak, katılımcı gözlem yöntemiyle yaptığı incelemelerde, bir yandan Otman Baba kültürünü benimseyen kimseleriz, diyen; diğer yandan da, Babailer, Baba İlyas'a dayanırlar, diyen kimselere de rastlanmaktadır (Türkdoğan, 1995: 243, 244).

Burada, *Babalı* adında yer alan *+lI/+lU* ekinin *Babai* adında yer alan Arapça nispet *+î*'sinin anlam ve işleviyle kullanıldığını, dolayısıyla *Babalı a*dının *Babai* (< Baba+î) adının Türkçeleştirilmiş biçimi olduğunu da belirtelim.

krş. Pazartesili

➢ **Barak(lar)**: Güneydoğu Anadolu'da, özellikle Gaziantep'in Nezip ve Oğuzeli ilçeleri ve köylerinde yaşayan Alevi Türkmen topluluğudur (Gülçiçek, 2004: 246). Caferoğlu'nun Gaziantep yöresinde yaşayan Barak oymağı hakkında verdiği şu bilgiler söz konusu topluluğu tanıma açısından son derece önemlidir:

"Oba köylerine ve bir Türkmen kabilesine verilen addır. 40-50 köyden ibarettir. Başlıca köyleri Nizip kazasında toplanmıştır. Horasan'dan geldiklerini söylemektedirler. Şiîdirler. Başçıları İdris beydir. Gelenek ve görenekçe yerli ahaliden ayrılmazlar. Yalnız 'kalın'ları çoktur." (Caferoğlu, 1995b: 264)

Kaynakların bir kısmı Barak Türkmenlerini Oğuzların Kınık ve Beğdili kollarına bağlarken, bir kısmı da Halep Türkmenleri içinde yaşayan Bayat boyuna dahil etmektedir (Gülçiçek, 2004: 246-248).

Genel olarak Barak Dede ve Bozgeyikli Ocağı'ndan gelen Barakların Sarı Saltuk Dede'nin halifesi olan Barak Baba ile yakın bir ilgisi söz konusudur (Gülçiçek, 2004: 256).

Uzun saçlı olduğu için, Sarı Saltuk Dede'nin kendisine "Barakım" diye seslenmesi sonucu, adının "Barak" olarak kaldığına dair inançlarla (Gülçiçek, 2004: 256), Kaşgarlı Mahmut'un Dîvânu Lugati't-Türk'te "barak" kelimesi için verdiği "çok tüylü köpek" anlamı ve hikâyesi (DLT-I: 377) arasında bir ilgi bulunduğu düşünülebilir.

Türkçe bir ad olduğu açık olan Barak adının, bir Türkmen topluluğu adı olmanın yanında, bu topluluğun genel olarak Alevi-Bektaşi oluşuna bağlı olarak bir ad aktarması sonucu, "Alevi" anlamını da kazandığı anlaşılıyor.

➢**Bayat(lar)**: Derleme Sözlüğü'nde İzmir Narlıdere'de Bayat adının "Tahtacı" anlamında kullanıldığını buluyoruz (DS-II: 578).

Demek ki, 24 Oğuz boyundan biri olan ***Bayat*** boyu mensuplarının Ege bölgesinde yaşayanları Tahtacı veya Alevi olarak anılıyorlar. Hatta Türkdoğan'ın tespitlerinden, İzmir Narlıdere Bayatlarının Tahtacılardan kurban konusunda farklı erkân yürüten Aleviler olduğunu da öğreniyoruz (Türkdoğan, 1995: 189).

➢**Bedreddini(ler)**: Şeyh Bedrettin taraftarı olan Bulgaristan ve Bulgaristan Türk göçmeni Trakya Alevilerinin bir koludur (Öz, 1997: 262). Aslında Amucalar veya Amuca Bölüğü diye bilinen Alevi-Bektaşi kolu için kullanılan bir diğer adlandırmadır. Aynı şekilde bu gruba Simaviler de denmektedir (bk. Gülçiçek, 2004: 291-295).

krş. Simaviler, Amucalar

➢**Bektaşi(ler)**: Bektaşi, kelimenin yapısından (< Bektaş+î) açıkça anlaşıldığı üzere, "Hacı Bektaş Veli'ye bağlı olan, onun yolundan giden" anlamındadır.

Bektaşilerle Alevilerde Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgi, saygı ve bağlılığı noktasında bir fark yoktur. Bu anlamda her Alevi Bektaşi, her Bektaşi de Alevi sayılabilir. F. Köprülü'nün ifadesiyle, köy Bektaşilerine Alevi dendiği hâlde, şehir Bektaşilerine de Bektaşi denmektedir.

Ancak, burada çok önemli nokta vardır: Bir kimse sonradan ikrar getirerek Bektaşi olabilir; ama sonradan Alevi olamaz. Çünkü Alevi olabilmek için Alevi ana babadan doğmak gerekir. Bektaşilik ise bir irade ve tercih işidir.

Bektaşiler de kendi içinde Çelebiler ve Babagân veya Babalar diye iki kola ayrılırlar. Çelebiler, Hacı Bektaş Veli'nin soyundan geldiklerine inanan Bektaşiler iken, Babagân kolu ise Hacı Bektaş Veli'nin mücerret (hiç evlenmemiş) olduğuna inanıp, kendilerini onun yol evladı sayan Bektaşilerdir.

Kırşehir çevresi ve Balıkesir-Aydın arasındaki köylerde yaşayan Çepniler ile Edirne ve Kırklareli köylerinde yaşayanlar, kendilerini Bektaşi olarak belirtirler (Eröz, 1990: 52).

Bektaşi adı, Bektaş adına Arapça nispet eki getirilmiş bir kelime olup, köken itibariyle Türkçe bir kelimedir. Değişik görüşler olsa da, Bektaş adı Türkçedir ve "eş, denk, benzer" anlamlarına gelen Eski Türkçe "bengdeş" kelimesinden gelmiş olmalıdır (bektaş < bengdeş). Hünkâr Hacı Bektaş Veli adında geçen "Hünkâr", "Hacı" ve "Veli" kelimelerinin san veya unvan olduğu açık olduğuna göre, Bektaş, Hacı Bektaş Veli'nin asıl adı olmalıdır.[9]

Bektaşi adının Betdeşi "Alevi" biçimine Denizli'ye bağlı Çal ve Çivril ilçelerinde rastladığımızı da belirtelim (DS-II: 645). Bu biçim, Bektaş adının gerçekte ince sıradan ünlüler taşıyan bekdeş < bengdeş biçiminden geldiğine de tanık sayılabilir.

➢**Çarşambalı(lar)**: İki kol veya süreğe ayrılan Bulgaristan ve Bulgaristan göçmeni Türk Bektaşilerinin bir koludur. Serçeşme Hacı Bektaş Veli'ye bağlı olan bu grup, cem törenlerini çarşamba günü yaptıkları için bu adla anılırlar. Bazen de perşembe günü toplanırlar (Melikof, 2006: 135; Öz, 1997: 261).

➢**Çaylak(lar):** Tahtacılar kendi içinde Çaylaklar ve Aydınlar olmak üzere iki kola ayrılırlar (Yörükân, 1998: 180vd.). İşte bu Çaylaklar diye anılan büyük bölük, Yanyatır Ocağı'na bağlı Tahtacı Türkmenleridir.

Türkdoğan'ın verdiği bilgilere göre, Aydın ilinin Bozdoğan ilçesine bağlı Alamut köyü Alevileri, 'ocak' ayrılığından kendilerini Çepnilerden ayırmakta, Yanyatır Ocağı'na bağlı olan bu köy Alevilerine '**Çaylak**' da denilmektedir. Rivayete göre, bunlar 600 yıl kadar önce tarikat kurucusu Durhasan Dede'nin -ki Ceyhan'da medfunmuş- ölümü ile, bir kesimi Adana'ya, bir kısmı da Narlıdere (İzmir)'ye yerleşmişlerdir (Türkdoğan, 1995: 116. Ayrıca bk. Eröz, 1990: 329).

➢**Çelebiler**: Bektaşiler, yukarıda da belirtildiği üzere, kendi aralarında Çelebiler

(bel oğulları) ve Babalar (yol oğulları) olmak üzere iki kola ayrılırlar. Çelebiler, Hacı Bektaş Veli'nin burun kanından veya abdest suyundan içerek hamile kalan manevi eşi Kadıncık Ana'dan olma Timur Bali'den geldiklerini, yani Hünkâr'ın bel evladı olduklarını kabul eden Bektaşi kolu mensuplarıdır (Türkdoğan, 1995; Noyan, 2006; Gülçiçek, 2004). Çelebiler, bugün serçeşme Hacıbektaş ilçesinde yaşamakta olup, aile ve Çelebi kolu Bektaşilerinin başında da Veliyettin Çelebi bulunmaktadır.

➢**Çepni /Çetmi**:

Bugün sadece Anadolu coğrafyasında yaşayan Çepni ya da ağızlarda gerileyici benzeşmeyle t < p değişimine uğrayarak "Çetmi" (Caferoğlu, 1994: 160) olarak da anılan Türk topluluğu, 24 Oğuz boyundan biridir. Reşidüddin'in Câmiü't-Tevârih'inde "düşmanla her zaman savaşır" anlamı verilen Çepni adını, Kaşgarlı Mahmut da, yirmi iki bölük olarak gösterdiği Oğuzların yirmi birinci boyu olarak göstermiş ve damgalarını vermiştir (DLT-I: 58).

Kaynaklar Hacı Bektaş Veli ve yakın çevresinden Yunus Mükri ile Kadıncık Ana'nın da Oğuzların Üçok kolunun Çepni boyundan olduğunu belirtir (Öz, 1997: 255).

Balıkesir ile Aydın arasında toplu hâlde yaşayan ve Rize-Trabzon dağlarında seyrek olarak rastlanan, Çepni veya Çetmi köylerinden Karadeniz Çepnileri, hemen tamamen Sünnileşmiş bulunmaktadır. Batı Anadolu Çepnileri ise tamamen Alevi olup Çetmi adıyla anılmaktadır (Eröz, 1990: 18).

Bu Alevi Türk topluluğunun adı, bugün Anadolu coğrafyasında, bilinen anlamından başka, ***Çepni*** şekli ve " dağ köylüsü" (Giresun Tirebolu ve Görele; Gaziantep), "soysuz, ahlakı bozuk kimse" [Ordu, Denizli] (DS-III: 1144) anlamlarının yanında, gerileyici dudak benzeşmesiyle (m < n) ***Çepmi*** [Bolu] (Caferoğlu, 1995a: 229), t < p aykırılaşmasıyla ***Çetmi*** (Balıkesir; Caferoğlu, 1994: 160 ile hemen bütün Ege Batı Akdeniz bölgeleri) biçimi ve "yağ, yoğurt yaparak geçinen köylü" (Balıkesir, DS-III: 1152) anlamlarıyla da kullanılmaktadır.

➢**Dağlı(lar)**: Vahit Lütfi Salcı'nın verdiği bilgilere göre, bu adın da birtakım Alevi Türk toplulukları için kullanıldığını anlıyoruz (Gülçiçek, 2004: 199). Dağlı adını taşıyan bu Türk topluluğu, bugün Rumeli Türklüğünün önemli bir bölümünü oluşturmakta, Bulgaristan'la birlikte Doğu Trakya'da Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerinde yaşamaktadırlar. Trakya Dağlıları, kendilerinin aslında Konya-Karaman'dan Balkanlara getirilip yerleştirildiklerini, asıllarının Yörük olduğunu, Dağlı adının ise, kesin olmamakla birlikte, Bulgaristan'da yaşadıkları bölgenin dağlık olması ve dedelerinin göçer olmalarından kaynaklanabileceğini söylemektedirler (Kalay, 1998: 8). Ancak, yöre çocuğu olarak, bu Türk topluluğunun bugün Trakya'da yaşayanlarının büyük oranda, Alevi değil de Sünni olduğunu söyleyebiliriz.

Evliya Çelebi Seyahatnâme'sinde, İkinci Beyazıt'ın Dobruca'yı alınca, Anadolu'dan getirdiği Türkler ile burada yaşayan Ulah ve Bulgarların karışarak oluşturduğu topluluğa "Çitaklar" dendiğinden söz edilir (Kalay, 1998: 8). Bugün Türkiye Türkçesi ağızlarında "dağda yaşayan ve odun satarak geçinen (kimse)" anlamıyla kullanılan (Kütahya; Çayırlı, Haymana, Çubuk, Polatlı Ankara; Ereğli, Akait, Akşehir Konya; Çorlu, Tekirdağ; DS-III: 1192) *Çıtak* adının da, bu Türk topluluğunun adıyla ilgili olması gerekir.

➢**Dai**: Balıkesir yöresinde "çok dindar olan Alevi" anlamında kullanılan ve bu

özellikteki topluluğun adı olan bir kelimedir (DS-IV: 1330).

Arapça ***du'â*** ve ***da'vet*** "çağrı, çağırma; dua" kelimelerinin ismi faili olan, yani kelime anlamıyla "dua eden, duacı; çağıran, davet eden" anlamlarına gelen bu kelimenin, "çok dindar Alevi" anlamıyla Balıkesir yöresinde kullanılıyor oluşu, ilginçtir. Çünkü bu kelime, terim olarak dinî hukuk ve mezhep yönü olduğu kadar felsefi yönü de olan Bâtıni doktrinine mensup, insanları Bâtıniliğe davet eden kimseler için kullanılır.

Nitekim Eröz, Türkiye'de *Alevilik ve Bektaşilik* adlı eserinin "Terimler ve Müesseseler" başlığı altında "Bâtınilik (ésotérisme)"ten bahsederken söz konusu "dai" kelimesinin nereden geldiğiyle de ilgili bilgiler vermektedir.

Eröz; bu doktrinin, dinî hukuk ve mezhep yönü yanında, felsefi yönünün de bulunduğunu, bu konularda birçok din adamı ve bilgin yetiştirmiş olduklarını ve bunların birçok kolunun olduğunu belirttikten sonra şu bilgileri de eklemektedir:

"Öğretim (tâlim) esasına dayanmaları ve 'Dâî' adı verilen dâvetçilerle (misyonerlerle), her zaman ve her yerde ayrı biçimde fikirlerini yaymağa çalışmaları, gelenek ve görenekleri, inanışları hesaba katarak hareket etmeleri başarılı olmalarına yol açmıştır. İleride göstereceğimiz üzere, Türk Alevi zümrelerinin eski Şamanizm inançları içine, bu inançların da sıkıştırılmış olması, Bâtıni ***dâîlerinin*** *usta dâvetleri sonunda meydana gelmiş olması gerekir.*

Bâtınilerin dâvet'den maksatları İslâm şeriatının esaslarından ayrılmaktı. Fakat bunu İslâm memleketlerinde açıkça söyleyemedikleri için maksatlarını birtakım hileler ve derecelerle ağır ağır anlatmakta idiler. Bâtıni doktrinine dâvet eden kimseye dâî diyorlardı. Bunlar dâvet gayesine erişmek için her türlü vasıtadan istifadeyi kabul ettiklerinden jesuite'lere benziyorlardı. Fakat doktrinin telkin yoliyle her tarafta yayılmasına çalıştıkları için onları şiy'i missonaire'leri de sayabiliriz." (Eröz, 1990: 44-45).

Noyan da, "İsmailiyye" grubu hakkında bilgi verirken, söz konusu dâîlerle ilgili ayrıntılı bilgiler sunmaktadır (Noyan, 2006: 235-238). Elbette buradaki grupların Anadolu Alevi-Bektaşiliği ile pek bir ilgisi yoktur.

Demek ki, Balıkesir yöresinde ya bu Bâtıni gruplara mensup topluluklar var ya da bir grup Alevilere bu ad veriliyor, demektir.

➢**Ekinci(ler)**: Trabzon Akçaabat ilçesine bağlı Eski Köy ve Bayburt'taki bazı Alevi köyleri halkı, geçimlerini daha çok ekincilik yaparak, yani ekin/buğday ekip biçerek sağladıkları için, yöre halkı tarafından ***Ekinciler*** olarak adlandırılmaktadır (Gülçiçek, 2004: 244).

Ekinciler (< ekin+ci+ler) adı, yapılan işe/mesleğe bağlı ve tamamen Türkçe bir adlandırmadır.

➢**Erkânlı(lar)**: Yozgat yöresi köylerinde yaşayan bazı Alevi toplulukları da bu adla anılır. Eröz'e verdiği bilgilere göre, bu Erkânlı Alevileri, Yozgat köylerinde, cem töreninde "halaga"nın ortasında oturup adabına göre, 'dolu' içerler (Eröz, 1990: 314).

➢**Fellah(lar)**: Arapça olan ve "ekinci, çiftçi, ekin eken ve biçen; zenci, siyah, Arap" anlamlarına gelen (Devellioğlu, 1982: 305) bu kelime, aynı zamanda Alevi-Kızılbaş anlamlı olarak da kullanılmaktadır (Gülçiçek, 2004: 199). Daha çok, Adana ve Hatay yörelerinde yaşayan Alevi-Kızılbaş toplulukları bu adla anılırlar.

➢**Geben(ler)**: Alevi-Bektaşi Türk topluluklarından Abdallar, Afyon[10] ve Konya yörelerinde (DS-VI: 1956; Günşen, 2005: 1325) bu adla anılırlar.

krş. Abdal

➢**Gelez(ler)**: Gülensoy, Malatya Darende' de konuşulan bir gizli dilin söz varlığı içinde Alevi anlamlı bu adı da tespit etmiştir (Gülensoy, 1988: 138). Demek ki, adı geçen yöremizde Alevi topluluğu ve onlara mensup kimseler "Gelez" olarak anılmaktadır.

➢**Hardal(lar)**: Balıkesir ve çevresinde, Tahtacı ve Çepni/Çetmilerle aynı mezhep ve meşrepte yaşayan, yani Alevi-Bektaşi olan Türk topluluğudur. Bunların Tahtacı ve Çepniler gibi Oğuz Türk'ü olmayıp, yörede yaşayan Koyaşlar ve Tatlar ile birlikte, Oğuz dışı Türk unsuru olması söz konusudur (Baha Said Bey, 2006: 222).

➢**Hodibik(ler)**: Bu ad, önemli miktarda Alevi topluluğunun yaşadığı Çorum İskilip yöresinde Alevi, Kızılbaş kimse veya toplulukları ifade eder şekilde tespit edilmiştir (DS-VII: 2392). Derleme Sözlüğü'nde, bu kelime ile ilgili olabilecek *hode* "Tanrı" [Hakkari Uludere'ye bağlı Şenoba köyü], *hodelemek* "karşılıklı türkü söylemek" [Artvin Ardanuç bağlıca köyü], *hodibik* "bilgiçlik taslayan kimse" [Kayseri İncesu'ya bağlı Hamurcu köyü], *hodibik* "biçimsiz" [Tokat Niksar], *hodibiklenmek* "kibirlenmek" [Kayseri] gibi başka veriler de tespit edilmiştir (DS-VII: 2392).

➢**Işık(lar)**: Bu ad, yoğun olarak Tokat yöresinde yaşayan ve daha çok Sıraç/Sıraş olarak bilenen Aleviler için kullanılmaktadır (Tokat, Ballı köyü, 15 Aralık 2004 TRT2, 00.30). Balkan Bektaşilerinin bir bölüğü de *Işıklar* diye anılır (Öz, 1997: 262). Işık, Alevi-Bektaşi dervişi anlamında da kullanılmaktadır (Gülçiçek, 2004: 434).

krş. Sıraçlar

➢**Kağnıcı(lar)**: Yukarıda *Arabacı* adıyla verdiğimiz Alevi-Bektaşi topluluklar, yine yaptıkları işe uygun olarak Türkçe bir ad olan *Kağnıcı* anıyla anılmaktadır.

krş. Arabacı

➢**Kızıldeli(ler)**: Balkan Bektaşilerinin bir bölüğüdür ki, Kızıl Deli süreğinden oldukları için bu adla anılırlar (Öz, 1997: 262).

Bektaşi dedebası B. Noyan'a göre, Trakya'da bulunan Bâtıni grupların çoğu Kızıldeli süreğidir. Bunlar Edirne, Kırklareli, Babaeski ve İstanbul, Bursa ve Orhangazi köylerinde yaşarlar. Bunların hepsi Dimetoka civarından göç ederek gelmişlerdir (Noyan, 2006: 168).

Kızıldeli süreği bağlılarının mürşit kabul ettikleri Kızıl Deli Sultan, 1310-1402 tarihleri arasında yaşamış, Alevilik-Bektaşilik öğretisini Rumeli'de yaymış, bu sebeple "Rumeli Gözcüsü" olarak bilinen bir Alevi-Bektaşi ulusudur. Asıl adı İbrahim Seydi olan Kızıl Deli Sultan, Timurtaş ve Hızır Lâla mahlaslarıyla da tanınır. Hacı Bektaş Dergâhı'ndaki On İki İmam Postlarından "Aşçı Postu" Kızıl Deli Sultan'a aittir (Gülçiçek, 2004: 428).

Kızıldeliler, Seyit Ali Kulu adıyla da anılırlar (Gülçiçek, 2004: 199).

➢**Koyluk(lar)**: Alevi-Bektaşi kimse veya toplulukları ifade etmek için kullanılan bu ad, "Kızılbaş" anlamıyla Tokat Reşadiye'ye bağlı Çilehane köyünde tespit edilmiştir (DS-VIII: 2942).

Derleme Sözlüğü'nde yine aynı yerde *koyluk* "köyün olduğu yer" [İçel Silifke'ye bağlı Sökün ve İncekum köyleri] verisine rastlıyoruz ki (DS-VIII: 2942), bu bize *Koyluk* adının Orta Anadolu ağızlarında yaygın olarak görülen yuvarlak ünlülerle hece kuran kelime başı /k/, /g/ ünsüzlerinin kalınlaşması özelliğinden geldiğini düşündürtmekte, dolayısıyla aynı anlamla (*köylük yer*, tabiatıyla *köylü* anlamıyla) ilgili olabileceğini düşündürtmektedir. Kaldı ki, Alevi, Kızılbaş adlarının daha çok köylü Bektaşiler için kullanılması söz konusudur.

➢**Kürtünnü(ler)**: Ordu Ünye ilçesine bağlı Kuz köyünde "Alevi" anlamlı olarak tespit edilen bu kelime (DS-VIII: 3047), önemli bir Alevi-Bektaşi topluluğun yaşadığı Gümüşhane'ye bağlı Kürtün ilçesinin adıyla ilgili olmalıdır. Geçimlerini demircilikle sağlayan bu Alevi Türk toplulukları, Karadeniz bölgesi ile Bayburt ve Gümüşhane yörelerinde Nalcı olarak da bilinir ve anılırlar.

krş. Nalcılar

➢**Kızılbaş(lar)**: Türk dili ve kültürü içinde Alevi-Bektaşi Türk topluluklarını ve bu topluluğa mensup kimseleri ifade etmek için en yaygın olarak kullanılan adlardan biri de "Kızılbaş"tır.

Ancak, Yavuz Sultan Selim-Şah İsmail veya Osmanlı-Safevi çekişmesi neticesinde, 16. yüzyıldan günümüze kadar gerek Osmanlı kaynaklarında gerekse halk arasında maalesef oldukça yanlış ve olumsuz anlamda kullanılan bu kelime, bir giysi adı olarak Türkçe birleşik isimdir.

Başlangıçta Sünni-Alevi ayrımı yapılmaksızın kırmızı börk veya başlık giyen bütün Türkmen boyları için kullanılmış olması söz konusudur. Nitekim bugün de, Türkmen boyları arasında "Karakalpak", "Kızılbörk", "Karabörk", Yeşilbaş" ve "Akbaş" vb. birçok isme rastlıyoruz (Fığlalı, 1996: 9).

Tarihî kaynaklarda, Safevi Hanedanı idaresindeki İran'dan, 'Kızılbaş' diye bahsedildiği gibi, Anadolu ve Rumeli'deki Türkmen oymaklarına ve Alevi köyleri halkına da bu ismin verilmiş olduğunu belirten Eröz'e göre;

*"Kırmızı börk veya başlık giyenlere 'Kızılbaş' adı verilmiştir. Vaktile, Sünni olsun, Alevi olsun, bütün Türkmen oymakları halkı, kızıl börk giyerlerdi. Anlaşılan Sünniler, zamanla kırmızı börkü terk edince, yalnız Alevi topluluklarının şapkası hükmüne girmiş. Bu yüzden, baş giyimlerine izafeten Alevilere 'Kızılbaş' denmeğe başlanmış"*tır (Eröz, 1990: 80).

Yine Eröz'e göre, kızıl tacın ve elbisenin kutlu oluşuyla ilgili olarak kitapların yazılan Alevi çevrelerinde, söz konusu "kızıl" renkli elbise ve tacın kutsallığı da değişik kaynak ve görüşlere bağlanmaktadır. Bazı gruplar Hz. Muhammed'e, bazısı Hz. Ali'ye, bazısı da Uhud, Hayber ve Sıffin muharebelerine bağlanmaktadır. Bâtıni gruplara Bâbek zamanında kırmızı elbise giymelerinden dolayı, "Muhammere" de denmesi de bir ilişkilendirme sebebi olarak zikredilmektedir (Eröz, 1990: 44, 87-90).

Kısacası, hangi kaynağa bağlanılarak kullanılırsa kullanılsın, Alevi-Bektaşi Türk topluluklarının kutsallık atfedilerek kırmızı şapka giymeleri ile kendilerine "Kızılbaş" denmesi arasında şüpheye yer bırakmayacak kadar kuvvetli bir bağ bulunduğu ve "Kızılbaş" adının da, dil bilimi açısından ad aktarması yoluyla kullanılan Türkçe bir birleşik isim olduğu da açıktır.

➢**Koyaş(lar)**: Balıkesir ve çevresinde yaşayan, Tahtacı ve Çepni/Çetmilerle aynı

mezhep ve meşrepte olan, yani Alevi-Bektaşi olan Türk topluluğu. Bunların Tahtacı ve Çepniler gibi Oğuz Türk'ü olmayıp, yörede yaşayan Hardallar ve Tatlar ile birlikte, Oğuz dışı Türk unsuru olması söz konusudur (Baha Said Bey, 2006: 222).

➢**Nalcı(lar)**: Karadeniz bölgesinde Ordu (Ünye, Fatsa), Trabzon, Giresun, Samsun, Karadeniz Ereğlisi ile Bayburt ve Gümüşhane (Kürtün) yörelerinde yaşayan ve geçimlerini baba meslekleri olan demircilik (kazma, kürek, karasaban, kılıç, kalkan ve özellikle at nalı) yaparak sağlayan Türk toplulukları, yöre halkı tarafından mesleklerinden dolayı *Nalcı* olarak anılmaktadır (Gülçiçek, 2004: 243). Eröz ve Türkdoğan'a göre de; Ordu-Sinop arasındaki dağlarda, Çepni bakiyesi olması muhtemel olan Alevi Türk topluluğu, bu adla anılmaktadır (Eröz, 1990: 18; Türkdoğan, 1995: 208, 484).

Bu Alevi-Bektaşi Türk topluluğu, Hacı Bektaş Veli'nin dervişlerinden olan ve türbesi Hacıbektaş'taki Pir Dergâhı'nda olan Güven (Genç) Abdal bağlılarındandır (Gülçiçek, 2004: 243).

Bu Alevi-Bektaşi Türk topluluğunun adının bir meslek adından (Nalcı < nal+cı) geldiği açıktır.

Eröz, mücerret (hiç evlenmemiş) Bektaşi dervişlerinin Balım Sultan'dan itibaren kulaklarına küpe (mengûş) takmaları hakkında bilgi verirken, merhum Bektaşi Dede-Babası Bedrettin Noyan'ın; "Eski bir yazmada, mengûş'un Hz. Ali'nin Düldülü'nün ***nal***ının olduğu, Kûfe'den Bağdad'a giderken düşen nalı, seyisi Kanber'in alarak kulağına küpe diye taktığı şeklinde bir kayıt gördüm." (Eröz, 1990: 65) sözlerine yer veriyor ki, bu bilginin de, *Nalcı* adıyla ilişkilendirilebilecek cinsten olduğu açıktır. Zira *Nalcı* adı, onların yaptığı işle bağlantılı olmaktan başka, hem demircilik gibi eski Türk zanaatlarından biri oluyor hem de Hz. Ali ile ilgili bir kutsallığı içeriyor.

➢**Pazartesili(ler)**: İki kol veya süreğe ayrılan Bulgaristan ve Bulgaristan göçmeni Türkmen Alevilerinin bir koludur. Babai olan bu grup, cem törenlerini pazartesi akşamları yaptıkları için bu adla anılırlar. Onlar, Babai olayının buralara göçürdüğü kalıntılar olmalıdır. Hacı Bektaş'ı ikinci derecede veli olarak görürler. Nefes ve niyazlarında Hacı Bektaş'tan çok Demir Baba, Kızıl Deli ve Sarı Saltuk'u anarlar (Melikof, 2006: 135; Öz, 1997: 261).

➢**Pençeli(ler)**: Malatya Arguvan yöresi (Eröz, 1990: 314-315) ile Eskişehir yöresi (Noyan, 2006: 170) Alevileri için kullanılan bir addır.

Alevi-Kızılbaş Türk topluluklarının cem törenlerinde töreni yöneten dede/mürşidin elinde bulunan ve kutsallık atfedilen kayın ağacından yapılan değneğe, *çevgân, erkân, erkân-ı evliya, alaca değnek* dendiği gibi, "*pençe çomağı*"da denmektedir (Baha Said Bey, 2006: 224). Yine, ikrar ve müsahiplik cemlerinde mürşit talip ve müsahiplerin sırtını pençeler, yani eliyle sıvazlar.

Buradaki "Pençe"yi elin ayası ile beş parmağın tamamını ifade eden "pençe" yanında, Farsça "beş" sayı adı "penc" ve ondan hareketle aba altındaki beş kişiyi (Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin) ifade eden "Penc-i Âl-i Âbâ"yla ilişkilendirmek, acaba çok mu zorlama olur?

➢**Sarı Saltuklar**: Balkanlarda Tuna Nehri ağzında, Anadolu'da Tunceli Hozat yöresinde yaşayan Alevi-Bektaşi toplulukları bu adla anılırlar (Noyan, 2006: 182). Bilin-

diği gibi bu ad Rumeli'nin Türkleşmesinde önemli rol oynayan meşhur Sarı Saltuk'un adıdır ve sıfat tamlaması biçiminde kurulmuş Türkçe bir addır. Dolayısıyla adı geçen yörelerde yaşayan Sarı Saltuk Ocağı'na bağlı Alevi-Bektaşi Türk toplulukları bu adla bilinirler.

➢**Sıraç(lar)**: Sivas, Tokat (Zile, Artova, Erbaa), Amasya, Yozgat (Çekerek) ve Çorum (Mecitözü) çevresinde yaşayan ve bu adla anılan Alevi Türkmenlerdir. (Eröz, 1990: 18; Türkdoğan, 1995: 484; Gülçiçek, 2004: 240). Bu ad, çevre Alevilerinin bu topluluklar için kullandıkları bir addır. Kendileri de aralarında bu adı kullanmaktadırlar. Bu ad sözü edilen yörelerde âdeta Sünniler karşısında Alevi ve Kızılbaş gibi ayırıcı bir anlamda kullanılmaktadır. Bunlar aynı kelimenin fonetik değişime uğramış biçimi olan ***Sıraş*** adı yanında, ***Işık(lar)*** olarak da anılırlar (Tokat, Ballı köyü, 15 Aralık 2004 TRT2, 00.30). Tokat'ta asıl yerleşim alanları Tokat iline bağlı Zile ilçesidir. Zile Sıraçları, Orta Anadolu Alevileri içinde Babalar/Babagân soyundan gelmeleri ve kendilerini "aşiret" olarak nitelendirmeleri gibi sebeplerle farklılık arz ederler. Beydili aşiretine mensup bu Türkmen topluluğu, ocak olarak da Ayşe Bacı Ocağı'nın bağlılarındandır (Türkdoğan, 1995: 501-504). Tokat Erbaa Sıraçları ise Hacı Bektaş Ocağı'na bağlıdırlar, yani Çelebiler koluna mensupturlar (Türkdoğan, 1995: 509).

Işık(lar) olarak da anılan Sıraçların adı Arapça sirâçtan "ışık, kandil, mum" gelmektedir. Bunda Alevi-Bektaşilikteki yine aynı anlamlı Farsça "çerağ" kavramının Alevi-Bektaşi erkânındaki yeri ve öneminin etkili olduğu açıktır. Bilindiği üzere, "çerağ uyandırma" deyimi, cem âyini sırasında, mum, lamba vb. aydınlatma araçlarını usulüne göre yakmak demektir. Mumları yakarak tekkeyi açmak anlamına da gelir. "Çerağ uyarmak" ifadesi de aynı anlamda kullanılır. Çerağlardan önce "Horasan çerağı" yakılır. Diğer çerağlar "delil" adı verilen metalden yapılmış bir kâsedir. Cem âyinlerinde yakılan mum, "delil" vb. aydınlatma araçları, Hz. Peygamber tarafından getirilen Hakk'ın nurunu sembolize eder (Günşen, 2007: 332).

Sıraç kelimesinin halk etimolojisindeki izahı da ilginçtir. Zile Sıraçlarınca "Sıraç" kelimesi "sırrını aç" anlamına gelirken (Türkdoğan, 1995: 502), Tokat Erbaa Sıraçlarına göre "doğruluk" anlamına gelmektedir (Türkdoğan, 1995: 508-509).

Gülçiçek de, Emrullah Güney'in araştırmalarına dayanarak, Deveci Dağı Sıraçlarının "Sıraç"kelimesinin, Babalılar ayaklanmasına katılan bir oymak başı olması muhtemel ***Sıraç Ali'***den geldiğini ileri sürdüklerinden söz eder (Gülçiçek, 2004: 240).

krş. Işıklar

➢**Sırtı Sarı(lar)**: *Sırtı Sarı*, "Alevi" demektir ve tespit edebildiğimiz kadarıyla, Malatya ve bu ile bağlı Darende ilçesinde yaşayan Alevi-Bektaşi Türk topluluklarına mensup kişileri ifade etmek için Sünnilerce kullanılmaktadır (Gülensoy, 1988: 138, Türkdoğan, 1995: 137).

Bu tabirin nereden geldiğini bilmiyoruz. Ancak birtakım görüşleri sunabiliriz. Mesela; Türkdoğan, Çelebi kolunun önde gelenlerinden Cemalettin Çelebi'nin Alevi toplumunu üçlü bir sınıflamaya/gruplamaya tabi tuttuğundan söz ederken, Cemalettin Çelebi'nin; "Doğrudan doğruya veya Ocakzâdeler vasıtasıyla Hacı Bektaş Veli'ye bağlı olan grup, Anadolu'daki Alevi-Bektaşi toplumunun yüzde doksanının, belki de daha fazlasını oluşturur. Bu grupta olanların görgü sırasında sırtları 'dede' tarafından elle sıvazlanır. Buna

'Pençe-i âl-i abâ' denir." sözlerinden sonra, bir dipnot düşerek, "Sünniler arasında, alevileri belirlemek amacıyla kullanılan 'sırtı sarı' deyimi, her halde bu kavramla yakından alâkalı olsa gerek." demektedir (Türkdoğan, 1995: 137).

Yine, Alevi-Bektaşi topluluklarında renklerin gizemli bir yeri olduğunu biliyoruz (Günşen, 2007). Buna göre, ***beyaz*** Muhammed, ***yeşil*** tarikat, ***al*** Ali, ***siyah*** Fatıma, ***açık yeşil*** ile ***sarı*** Hasan, ***açık kırmızı*** ile ***yeşil*** ve ***pembe*** Hüseyin için sembolleştirilmiştir.

Keza, Alevi kadınlarının alınlarındaki çekilerin renkleri de, onların sosyal durumunu gösterir. ***Yeşil*** çeki (emir) tarikata işarettir. Bu da aynı zamanda Ehl-i Beyte mensubiyeti belirtir. ***Kırmızı*** evlilik sembolüdür. Yaşlı kadınlar ***mor*** da bağlarlar. ***Yeşil*** ile ***kırmızı*** çeki ise, o kadının evli sülaleden olduğunu gösterir. ***Siyah*** matem işaretidir. ***Beyaz*** çeki kızlara özgüdür. ***Beyaz-yeşil*** sülaleden olan kızlar içindir. ***Açık sarı*** *Hz. Hasan sevgisini belirler*. ***Pembe*** Hz. Hüseyin sevgisi, ***koyu sarı*** ise *Fatma anamız ve Sarıkız işaretidir.*" (Türkdoğan, 1995: 194, Osman Bayatlı, Bergama'da Alevi Gelini ve İnançları, İzmir 1957, s. 30-31'den.)

Kesin bir şey diyememekle birlikte, ***Sırtı Sarı*** adlandırması, yukarıdaki bilgilerle ilgili olabilir diye düşünüyoruz.[11]

➢**Simavî(ler)**: Şeyh Bedrettin taraftarı olan Bulgaristan ve Bulgaristan Türk göçmeni Alevilerin bir kolu (Öz, 1997: 262). bk. Bedreddinîler

➢**Sürek**: Sürek, Alevilik-Bektaşilikte aslında daha çok "erkân" olarak bilinen dinî uygulama veya ritüelleri ifade etmekle birlikte, "Alevi" anlamında da kullanılmaktadır. Nitekim, Bektaşi dedebabalarından merhum Bedri Noyan'ın "Alevilere 'sürek' de derler." (Noyan, 2006: 164) sözü bunu teyit etmektedir.

Söz konusu kelime, hangi anlamda kullanılmış olursa olsun, bir Alevilik-Bektaşilik terimidir ve de Türkçedir. *Sür-* fiiline hâlâ çok işlek bir fiilden isim yapım eki olan *-ek* ekiyle yapılmış türemiş bir isimdir: *sürmek* < *sür-ek*.

➢**Sürek Bektaşileri**: Bulgaristan ve Bulgaristan göçmeni Türk Bektaşilerinin bir kolu (Öz, 1997: 262). krş. Bektaşi

➢**Şamlı(lar)**: Mersin yöresinde yaşayan birtakım Alevi grupları da bu adla anılmaktadır (DS-X: 3742). Bu adın, bugün Suriye'ye ait Şam şehri ile ilgili olduğu, muhtemelen Alevi olan Şam Türkmenlerinin bir kolu için kullanıldığını düşünmek yanlış olmaz.

➢**Tabmaz(lar)**: Bu ad da, Antalya Serik yöresinde "Alevi" anlamlı olarak tespit edilmiştir (DS-X: 3998). Kelimenin aynı yörede ikinci bir anlamı da "paslı bıçak"tır (agy.).

➢**Tahtacı(lar)**: Bilindiği üzere, Balıkesir'den Muğla'ya, oradan Adana, Hatay ve kısmen Maraş'a kadar uzanan dağlar üzerinde ve dağ eteklerinde yaşayan (Eröz, 1990: 18) Kızılbaş Türkmenler, yaptıkları mesleğe bağlı olarak bu adla bilinir ve anılırlar. Tahtacılar, ağaç dikme ve kesme ile tahta biçerek geçimini sağlayan Türkmen toplulukları olup, Oğuzların Ağaçeri kolu veya boyundan olmalıdırlar. Zaten kendileri de *Tahtacı* yanında *Ağaçeri* adıyla da anılırlar (Gülçiçek, 2004: 217).

Gülçiçek'in, Kemal Özbayrı'nın yaptığı araştırmalara dayanarak verdiği bilgilere göre, Tahtacılar, *Çaylaklar* ve *Aydınlılar* olmak üzere iki büyük bölüğe ayrılmakta, Karaman, Mut, Finike ve Fethiye dolaylarında yaşayan Çaylaklar, daha çok Yanyatır, Gözü-

kızıl ve Ağuiçen ocaklarına, Aydın ve Isparta yöresinde yaşayan Aydınlılar ise, merkezi Aydın Reşediye'de bulunan Emiroğulları (Emirbeyli) ocağına bağlıdırlar (Gülçiçek, 2004: 218-219).

Tahtacılar üzerinde ilk ve en kapsamlı araştırmaları yapanlardan Yusuf Ziya Yörükân'a göre, Yanyatır ve Hacı Emirli ocaklarına bağlı Tahtacı oymaklarının listesi de şöyledir:

Yanyatır ocağına bağlı Tahtacı oymakları: 1. Çobanlı oymağı, Çaylak oymağı, 3. Sivri Külahlı oymağı, 4. Kokluca Tahtacıları (Sivri Külahlılar oymağındandırlar.), 5. Cingöz oymağı, 6. Üsküdarlı oymağı, 7. Enseli oymağı, 8. Ala Abalı oymağı, 9. Çiçili oymağı, 10. Mazıcı oymağı, 11. Kâhyalı oymağı, 12. Gökçeli oymağı, 13. Nacarlı oymağı.

Hacı Emirli ocağına bağlı Tahtacı oymakları: 1. Şehepli oymağı, 2. Kabakçı oymağı, 3. Aydınlı oymağı (Yörükân, 1998: 179-203).

Görüldüğü gibi Tahtacılara ait bu oymak adlarının hemen hepsi Türkçedir.

➢**Talibi(ler)**: Türkdoğan (1995: 484-485), Bektaşilerde tek ocağın, ama buna karşılık Alevilerde yüzün üzerinde ocak bulunduğunu belirttikten sonra, Alevilerin ayrıca kollarının da bulunduğunu belirtirken; Nalcı, Sıraç, Elçi, Tahtacı, Çepni, Abdal, Kızıldelili, Arapkirli ve Amuca kollarının yanında "Talibi" koluna da yer verir. Demek ki, Alevi toplulukları içinde Talibiler adlı bir kol da vardır. Bu kolun adı, kanaatimizce, iki kaynağa bağlanabilir.

Türkdoğan, *kol* için, "tarikat kurucusu pirin ölümünden sonra, halifelerinin tarikat adap ve erkânında kimi değişiklikler yapmasıyla belirginleşen ve giderek bağımsız bir yapı kazanan tarikat dalı" anlamını verdiğine göre, bir Alevi kolu adı olarak *Talibi* adının ya "Talib" adlı bir şahıs adına ya da Arapça asıllı olan "tâlib" kelimesinin "talep eden" anlamına uygun olarak "Alevi yoluna girmek isteyen veya girdikten sonra da yolun edep ve erkânına uygun davranmaya ve yaşamaya gayret eden kişi" anlamına bağlanması gerekmektedir.

Bizce, ikinci anlamdan çok birinci anlam üzerinde durulmalıdır. Zira İslam öncesinden başlayarak Arap toplumu değişik kabilelere ayrılarak, genellikle bu kabile adlarıyla anılmışlardır. Dinî ve siyasi mücadeleler de bu kabileler arasında geçiyordu. Nitekim, Hicri 1. yüzyılın sonlarına kadar siyasi iktidar mücadeleleri Emevilerle Haşimiler arasında geçiyordu. Bu mücadelede yer alan Haşimoğulları da, kendi içinde Abbasiler ve Talibiler diye ikiye ayrılmakla birlikte, Hz. Peygamber'in akrabası olmaktan kaynaklanan bir meşruiyetle güç birliğine gidiyorlardı. Öyleki "Ehl-i Beyt" tabiri, Abbas'ın, Talib'in, yani Hz. Ali'nin soyu dahil bütün Haşimoğullarını kapsayacak şekilde kullanılmaktaydı.

Kutlu'nun verdiği bilgilere göre, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in ölümünden sonra Ali bin Hüseyin ve Muhammed el-Hanefiyye'nin aktif siyasette yer almamaları, Haşimoğulları arasında Abbasiler ve Talibilerin ayrı saflarda yer almasına ve daha sonraki dönemlerde Aleviler arasında Emevilere karşı iktidarı ele geçirmek için yeni hesaplar yapılmasına sebep oldu. Bu sırada da Ebu Talib'in nesli olarak Talibiler Aleviyyun, Caferiler ve Akililer olmak üzere üç kola ayrılmışlardır. Buna rağmen bütün bu kollar da, pek çok kaynakta Haşimiler veya Ehl-i Beyt olarak görüldü, anıldı (Kutlu, 2000: 99-120).

Buna göre, "Tâlib" kelimesinin sonuna Arapçada mensubiyet isimleri yapan nispet î'si getirilerek oluşturulan "Talibî" adıyla

anılan bu Alevi topluluğunun adının, esas itibarıyla, Emeviler ve Haşimiler diye ikiye ayrılan Arap toplumunun içinde Haşimilere veya Ehl-i Beyt'e mensup olmayı ifade ettiğini, kısacası bizdeki anlamıyla Alevi-Bektaşi anlamıyla kullanıldığını söyleyebiliriz. Ancak bu kolun mensuplarının nerede yaşadığı şu an itibarıyla bilgimiz dışındadır.

➢**Tat(lar)**: Dîvânu Lugati't-Türk'te "yabancı, Müslüman olmayan, Uygur, Farslı/Acem, Farsça konuşan kimse" anlamlarına gelen (DLT-IV: 584) ve daha sonraki yüzyıllarda da "yabancı, ecnebi, özel olarak Acem" (Dilçin, 1983: 205) anlamlarıyla kullanılan bu kelime, Sünni Türklerce Şîa ile Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi ve bağlılığında birleşen Aleviler için de kullanılmış olmalıdır.

Baha Said Bey (2006: 222), Balıkesir yöresinde Çepni/Çetmilerle aynı mezhep ve meşrepte yaşayan gruplar arasında Tatlardan da söz edip, bunların önceden Çanakkale-Lâpseki'nin Kemer nahiyesi civarında meskûn olduklarını, daha sonra bölgeye Kafkas, Rumeli ve Kırım göçmenleri gelince, buradan göçüp eski kasaba olan Manisa Turgutlu civarına gittiklerini belirtir. Baha Said Bey'e göre (2006: 222), Kaz Dağı çevresinde yaşadığı kabul edilen Sarı Kız'ın evlatlarından olması gereken, *Hardallar* ve *Koşaylar* ile birlikte, bu Tatlar da Oğuz boyundan ayrı bir soya mensup bir topluluktur ve buraya ne zaman geldikleri belli değildir.

➢**Teber/ Teberci/Teber Uşağı**: Genellikle Orta Anadolu ve Çukurova'da yaşayan Abdallar için kullanılan bir isimdir. Bilindiği üzere, Anadolu Abdalları inanç olarak Alevi-Bektaşidirler.

Türkçe Sözlük'te, Farsça olarak gösterilen *Teber* kelimesi "Balta; bazı dervişlerin taşıdıkları sapı uzun, keskisi ayça biçiminde, küçük ve hafif balta; meşin kesmek için kullanılan araç" anlamlarına gelmektedir (1988: 1434).

Teber, Anadolu ağızlarında, "tenekecilikte tenekeleri birbirine geçirmek için kullanılan bir araç" (Amasya; DS-X: 3855) ve "ağaç tepsi" (Erzurum, Kars; DS-X: 3885) anlamlarıyla da kullanılmaktadır.

Kırşehir ağzının içinde yer aldığı Orta Anadolu ağızlarında ise cins isim olarak "balta, nacak", özel isim olarak ise "Abdal ve bu aşirete mensup kimse" anlamında kullanılır. Hatta, Abdal aşiretine mensup kişi veya kişiler için "Teber Uşağı" tabiri de kullanılmaktadır (Günşen, 2001: 226).

➢**Torlak(lar)**: Tarihî süreç içinde Abdal, Hayderî, Cavlakî, Kalenderî tasavvuf kollarına mensup dervişlerin yanında aynı anlama gelen Torlak terimi de kullanılmaktadır (Özönder, 1988: 55). Söz konusu kelime, günümüze kadar gelmiş, Bektaşiliğe yeni girmiş olanlar için kullanılmaktadır (Gülçiçek, 2004: 434).

Esasen *Torlak*, "genç, toy; henüz evlenmemiş, alışmamış; derviş" anlamlarına gelen Türkçe bir kelimedir (Türkçe Sözlük, 1988: 1486). Dolayısıyla *Torlak*'ın kelime anlamıyla Bektaşilikte kullanılan anlamı örtüşmektedir.

➢**Tök(ler)**: Bu ad, Çorum yöresinde "Alevi" anlamıyla kullanılmaktadır (DS-XII: 4772).

➢**Töpheli(ler)**: Bu ad da, Tokat Reşadiye ilçesi Çilehane köyünde "Alevi" anlamıyla kullanılmaktadır (DS-XII: 4773).

➢**Türk(ler)**: Milletimizin adı olan "Türk" adının Alevi-Sünni farklılaşmasında yer alması ilginçtir. Türkdoğan, Muğla yö-

resinde bazen Sünni grupların kendilerini Alevilerden ayırmak için "Biz Türkik, onlar Alevi", bazen de Alevi grupların kendilerini Sünnilerden ayırmak için "Biz Türkik, onlar yabancı/Sünni" dediklerinden söz ediyor (Türkdoğan, 1995: 67, 68, 95, 111, 531).

Bizi burada, konumuz gereği, "Türk" adının milletimizin genel adı olması yanında, Alevi-Bektaşi anlamlı olarak kullanılması veya Alevi-Bektaşi anlamı kazanmış olması ilgilendirmektedir.

➢**Türkmen**: Kökeni konusunda çok değişik görüşler ileriye sürülse de, Türkmen kelimesi, Oğuz Türkleri için kullanılır. Bugün Türkmenistan'dan Azerbaycan'a ve Anadolu'dan Balkanalara kadar uzanan Batı Türklük sahasında yaşayan Türkler hep Oğuz Türküdür. Türkmenistan Türklüğü "Türkmen" adıyla bilinip anılırken, Anadolu Türklüğü de "Türk" diye bilinir ve anılır. Ancak, Anadolu Türklüğü içinde "Türkmen" adının Türk veya Oğuz adının alt şubeleri için de kullanıldığına tanık oluyoruz. Mesela, Orta Anadolu'da "Türkmenlik", has Türk, öz Türk, Türk'ün hası, özü anlamlarında kullanılırken, Akdeniz ve Toroslar bölgesinde "göçmen" veya "Yörük" anlamında, Ege bölgesi ile Marmara bölgesinin bazı kesimlerinde ise "Alevi-Bektaşi" veya "Kızılbaş" anlamıyla kullanılmaktadır.

➢**Üsküdarlı(lar)**: Tahtacıların Yanyatır Ocağı'na mensup bir oymaktır. Yörükân'a göre, Eseli oymağından ayrılmış ve Rumeli seyahatinden sonra bu namı almış olan bu oymağın ekseri halkı Adana civarındadır (Yörükân, 1998: 200).

Üsküdarlılar, cem törenlerini on bir erkân üzere yürüten Alevilerdir. Bunu, Orhan Türkdoğan'ın görüştüğü, İzmir ili Seferhisar ilçesine bağlı Alevi köyü Bademler'in ileri gelenlerinden Hüseyin Or adlı şahsın, "… On erkânlı olanlara bizde Çepni, on bir erkânlılara Üsküdarlılar, altı erkânlı olanlara ise Abdallar diyoruz." (Türkdoğan, 1995: 198) sözlerinden anlıyoruz.

➢**Vazalak(lar)**: Bu ad, Niğde yöresinde "Alevi", Adana yöresinde "Müslüman olmayıp öyle görünen" ve Tokat Zile'de ise "oruç yiyen" anlamlarıyla tespit edilmiştir (DS-XI: 4093). "Geveze, sözünü bilmez; aptal, serseri" an1amları da bulunan (DS-XI: 4093) bu adın, Sünnilerce Alevi-Bektaşileri aşağılamak maksatlı kullanıldığını düşünmek pek yanlış olmaz.

➢**Yalavaç(lar)**: Gaziantep Nizip'te "Alevi" anlamıyla tespit edilen (DS-XI: 4140) bu kelime, bilindiği gibi, Eski Türkçede "elçi, peygamber" anlamıyla kullanılan (DLT-IV: 733; Arat, 1979: 517) arkakik bir kelimedir. Eski Uygur Türkçesi metinleri ile Kutadgu Bilig ve Dîvânu Lugati't-Türk'te dinî bir terim olarak bolca kullanılan bu kelimenin, Anadolu ağızlarında dinî bir grubu ifade edecek şekilde yaşıyor oluşu ilginçtir.

Gaziantep ili Kozaklı ilçesine bağlı Şarkevi köyünün Alevî halkı da, Baraklarca "Alevî, Kızılbaş" anlamıyla *Yalavaç* olarak adlandırılmaktadır (Gülçiçek, 2004: 248).

➢**Yanyatır(lar)**: Bu ad, Çaylaklar ve Aydınlılar olmak üzere iki büyük kola ayrılan Tahtacı Alevi-Bektaşilerinin daha ziyade Çaylaklar kolu mensuplarının bağlı oldukları ocağın adıdır. Ancak bu ocağın bağlısı Tahtacılar da bu adla anılmaktadırlar (Yörükân, 1998: 179-203; Gülçiçek, 2004: 218-219; Türkdoğan, 1995: 216).

➢**Yeni Şarlı**: Gülçiçek'in Vahit Lütfi Salcı'yı kaynak göstererek verdiği bilgilere göre, Alevi-Kızılbaş toplulukları bu adla da

anılmaktadır (Gülçiçek, 2004: 199). Hangi yöre Alevi-Kızılbaşlarının bu adla anıldığına ait bir bilgiyi bulamamakla birlikte, Rumelili olan Salcı'nın, çalışmalarının da bu yöreye dönük olduğunu dikkate alarak bu adın Balkan/Rumeli Alevilerinin bir bölüğü için kullanıldığını sanıyoruz.

➢**Yeşil Abdal(lar) / Yeşil Abdal Süreği**: B. Noyan'a göre, Trakya Alevi-Bektaşilerinin dördüncü süreği Yeşil Abdal süreğidir (Noyan, 2006: 169). Bunlar, *Çarşambalı* diye de bilinen Bektaşilerdir. bk. Çarşambalı(lar)

➢**Yörük(ler)**: *Yörü-* "yürümek" fiilinden gelen bu ad (Yörük < yörü-k), Anadolu'ya gelip Anadolu'yu yurt tutan göçebe Oğuz veya Türkmen boylarını ifade eder. Faruk Sümer ve Tayyib Gökbilgin gibi araştırmacılarımıza göre, Kızılırmak'ın doğusundaki Türk göçbelerine Türkmen, batısındakilere de Yörük denilmektedir (Eröz, 1991: 23).

Yörükler, yaylak-kışlak geleneği içinde oba, oymak, boy ve uluslar hâlinde göçebe veya yarı göçebe bir hayat sürerler. Eröz "Yörük adının doğmasına Alevi-Sünni tefriki âmil oldu diyeceğiz, fakat Dinar Türkmenlerinin Sünni olması, A. Rıza Yalgın'ın Alevi Honamlı Yörüklerini görmüş olması bunu önlüyor." diyerek (Eröz, 1991: 23), Yörüklerin bir kısmının Sünni, belki daha büyük bir kısmının ise Alevi olduğunu belirtmek istiyor. Alevi Yörükler daha çok Afyon Karahisar'a bağlı Emirdağ, Bilecik'e bağlı Bozüyük, Tekirdağ'a bağlı Şarköy, Yozgat merkez ilçeye bağlı Lökköy, Osmanpaşa ve Büyükincirli köylerinde yaşamaktadırlar (Gülçiçek, 2004: 285). Muğla Milas ilçesinde yaşayan Kızılağaç Alevileri de kendilerini Yörük olarak belirtmektedirler (Türkdoğan, 1995: 70).

Sonuç

Yaptığımız taramalar neticesinde elde ettiğimiz Alevi-Bektaşi anlamlı söz varlığı, 63 kelimelik bir listeyi oluşturmaktadır. Bu hiç de yabana atılır türden bir veri değildir. Hatta bu sayıya ocak adıyla anılan başkaca Alevi-Bektaşi topluluklarını da ekleyebiliriz. Zira, görebildiğimiz kadarıyla, ocak adları ile bağlı oldukları ocak adıyla anılan Alevi-Bektaşi topluluklarını birbirinden ayırt etme güçlüğü söz konusudur.

Bu adları, belirgin özelliklerini dikkate alarak şu şekilde tasnif edebiliriz:

1. Şahıs adına dayalı adlandırma: *Alevi, Bektaşi, Kızıldeli, Bedreddinî* vb.
2. İş ve mesleğe dayalı adlandırma: *Tahtacı, Kağnıcı, Arabacı, Nalcı, Ekinci, Demirci* vb.
3. Boy adına veya etnik yapıya dayalı adlandırma: *Türkmen, Çepni/Çetmi, Tat, Yörük, Ağaçeri, Abdal* vb.
4. Eşya adına dayalı adlandırma: *Kızılbaş*.
5. Akrabalık adına dayalı adlandırma: *Amucalar, Babaîler, Babalar/Babagân* vb.
6. Bağlı bulunulan ocağa dayalı adlandırma: *Yanyatır, Babaî, Çelebi, Üsküdarlı* vb.
7. Renk adlarına dayalı adlandırma: *Kızılbaş, Ağzı Kara, Sırtı Sarı, Alcı, Yeşil Abdal* vb.[12]

Bu kadar sayıda Alevi-Bektaşi anlamlı kelimenin varlığı elbette sebepsiz değildir, diye düşünüyoruz. Kanaatimizce, Anadolu ve Balkanlar Türkiye'sinde genel olarak Alevi, Bektaşi ve Kızılbaş adlarıyla bilinen ve anılan Türk topluluklarının bu genel adlandırmanın dışında daha birçok adla anılmalarının sebebi, Babaî isyanlarından başlayarak tarih boyunca üzerlerindeki baskılarla gizli/kapalı bir toplum yapısına bürünmeleri ve kendilerini açıkça Alevi veya Kızılbaş olarak ifade edememeleri olmalıdır. Kabul edilmelidir ki, tarih boyunca Türk toplum hayatı içinde Alevi-Bektaşi grupları varlıklarını hep bu psikolojisi içinde sürdüregelmişler-

dir. Bu ruh hâli, eskiye göre çok daha fazla hoşgörü ve sosyal barış iklimi oluşmuş olsa da, bir ölçüde bugün de devam etmektedir. Bu sebeple Alevi-Bektaşi Türk toplulukları, birçok yönden kapalı veya gizli toplum özelliklerine sahiptir. Sünni-Alevi farklılaşmasında doğal olarak azlık grubu teşkil eden Alevi-Bektaşiler, gerek Sünni gruplar arasında, gerekse kendi aralarında ad biliminin ötesinde im/sembol bilimi demek olan semiyoloji alanına girecek bir adlandırma sürecini yaşamışlardır. Tahtacı, Sıraç, Elçi, Işık, Nalcı, Amuca, Alcı…vb. adları öncelikle kapalı/gizli toplum yapısı ve bu yapıyı şekillendiren psikolojiyle açıklamak gerekir, diye düşünüyoruz.

Alevi ve *Bektaşi* gibi belirli şahıs adlarına, *Üsküdarlı*, *Yalavaçlı*, *Kürtünnü* gibi yer adlarına, *Pazartesili*, *Çarşambalı* gibi gün adlarına, *Tahtacı, Nalcı*, *Kağnıcı* ve *Arabacı* gibi yapılan iş veya mesleğe bağlı olarak yapılan adlandırmalar dil bilimi açısından birer ***ad aktarması***dır. Özellikle şiir dilinde çokça yararlanılan ve divan şiirinde "mecaz-ı mürsel" sanatı olarak bilinen ad aktarmasıyla, anlatılmak istenen bir kavram söylenmeden onunla ilişkili bir başka kavramdan yararlanılarak canlı ve güçlü bir bir anlatım sağlanmış olur. Alevi-Bektaşi topluluklarıyla ilgili adlandırmalarda, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu tür aktarmalardan bolca yararlanılmış olması, Türkçenin bu Türk toplulukların inanç sisteminde olduğu kadar, adlandırmada da önemli bir yer tuttuğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Ağzı Kara, Sırtı Sarı gibi kelime grubu hâlinde karşımıza çıkan adlar da Türk söz dizimi içinde isnat grubu şeklinde oluşturulmuş, bütün unsurlarıyla Türkçe adlardır.

Yeni Şarlı, Yeşil Abdal gibi adlar ise sıfat tamlaması şeklinde oluşturulmuş, yine Türk söz diziminin hâkim olduğu adlardır.

Bilindiği gibi, Türkçe, Alevi-Bektaşi Türk toplulukları için her şeydir. Alevilik-Bektaşilikte mürşit/dede/dedebalar tarafından yürütülen cem törenlerinin dili Türkçedir. Bu, Türkçe bilmeyen Arap, Kürt, Arnavut Alevi-Bektaşileri için de geçerlidir. Erkân Türkçe yürütüldüğü gibi, pir veya mürşidin söylediği dualar olan gülbanklar, bir hizmete başlarken hizmet sahibinin okuduğu manzum veya mensur dua demek olan tercümanlar, zakirlerin saz eşliğinde yeri geldikçe söylediği deyiş, nefes ve düvazimamlar hep Türkçedir.

Alevilik-Bektaşilik kültüründe Türkçenin bu yeri ve önemini, bu topluluk mensupları için kullanılan *Kızılbaş, Çepni/Çetmi, Sırtı Sarı, Işıklar, Yalavaç, Yörük, Yanyatır, Elçi, Eşikli, Taptuklu, Eşikli, Tuzlu,Uzunelli, Kız Süreği, Bayramlı, Dede kargınlı, Sarı Saltuklu, Kağnıcı* … vb. adlarda da gözlemek mümkündür. Arapçadan geldiklerinden şüphe olmayan *Alevi* adının "Ali evi"nden, *Sıraç* adının da "Sırrı aç" tan getirilerek Türkçe olarak açıklanma gayreti de aynı sevgi ve duyarlılığın bir göstergesidir.

Bu adların çoğunun Alevi, Bektaşi ve Kızılbaş terimleri gibi genel anlam ve kullanımlı olmadığını, daha çok bölgesel ve dar anlamlı kullanıldıklarını da söylemeliyiz.

Bu adların daha çok yöresel veya bölgesel oluşu, bir başka açıdan önem arz etmektedir. Zira yerel adlandırma ve kullanımları ifade eden bu adlar, Alevi-Bektaşi Türk toplulukların Anadolu ve Balkanlar Türkiye'sindeki coğrafi dağılımlarını da göstermektedir. Bu coğrafya başta Orta Anadolu olmak üzere, Akdeniz, Ege ve Karadeniz bölgeleri ile Balkanlar sahasını işaret etmektedir.

Alevi-Bektaşi anlamlı bu söz varlığı malzemesi, birçok yönüyle gizli/sırlı bir sosyal hayatın ve inanç dünyasının mensubu olan

Alevi-Bektaşilerin kendilerine özgü bir semboller dünyası olduğunu, dolayısıyla bu Türk topluluklarının semiyotik yapısını da gözler önüne sermektedir. Bunu renklere dayalı olarak kurulan *Kızılbaş, Alcı, Sırtı Sarı, Ağzı Kara* gibi adlarda gözlemek mümkündür. Alevi-Bektaşi Türk topluluklarını bir sosyolog gözüyle inceleyip bizzat aralarında da yaşayarak gözleyen Orhan Türkdoğan'ın bu konudaki, bizim de tamamen katıldığımız, görüşleri ilginçtir:

"Tabiatı, eşyayı kendi felsefesi açısından yorumlayan ve değerlendiren Alevi estetiği, bir çeşit sembolik iletişim tablosunu ortaya koymaktadır. Her nesne, doğada sözlü işaretler kadar sentaks boyutlarıyla da açıklanmaktadır. Hatta Alevi inancını belirleyen kişi ile yansıtıcısı sembol arasında bir çeşit pragmatik ilişkiyi de burada gözlemek mümkün. Kısacası, renk ve desen dünyasında sembolik iletişim ağı bizi, çağdaş deyimiyle semiyotik bilimin sınırları içine götürür. Bu oluşumda, dikkatimizi çeken önemli bir nokta da, renk ve desen biçimini belirleyen göreli bir yorum ve bakış açısıyla karşı karşıya bulunmuş olmamızdır. Bazı renkler, evli kadın veya erkeği; bazıları da Ehli Beyt mensuplarını göstermektedir. Böylece, statü farklılaşmaları ve statü sembollerine dayalı zengin bir folklor kültürü ile karşı karşıya bulunuyoruz. Renklerin birbirlerine göre saygınlığı, kişisel alanda Alevi hiyerarşisinin bir yansımasıdır da…" (Türkdoğan, 1995: 194)

Türk milleti, Sünnisi ve Alevi-Bektaşisiyle bir bütündür. Alevi-Bektaşiler İslam dinine mensup, Türk milletinin ayrılmaz bir parçasıdırlar. Dil ve dinlerini Türk gibi duyup yaşayan Türk/Türkmen topluluklarıdır. Kendilerini ister *Alevi-Bektaşi* ve *Kızılbaş*, ister *Nalcı, Tahtacı, Elçi, Sıraç, Amuca, Işık*…vb. olarak ifade etsinler veya böyle çağrılsınlar, bu, onların Türk/Türkmen toplulukları oldukları gerçeğini değiştiremez.

Kaynaklar

Aksoyak, İsmail (2008). " 'Bektaş' Sözcüğü Üzerine Bir Etimoloji Denemesi", ***2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, C 2***, Haz.: Filiz Kılıç-
Tuncay Bülbül, Ankara: GÜ Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yay.,
s. 1531-1536.

Arat, Reşit Rahmeti (1979a). ***Kutagdu Bilig***, I. C, Metin, Ankara: TDK Yay.

Arat, Reşit Rahmeti (1979b). ***Kutadgu Bilig***, III. C, İndeks, Haz.: K. Eraslan-O. F. Sertkaya-N. Yüce,
İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.

Arat, Reşit Rahmeti (1988). ***Kutadgu Bilig***, II. C, Çeviri, Ankara: TTK Yay.

Atalay, Besim (1985). ***Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi***, I-III. C, Ankara: TDK Yay. (DLT)

Atalay, Besim (1985). ***Divanü Lûgat-it-Türk Dizini "Endeks"***, IV. C, Ankara: TDK Yay. (DLT)

Baha Said Bey (2006). ***Türkiye'de Alevi-Bektaşi, Ahi ve Nusayrî Zümreleri***, Haz.: İsmail Görkem,
İstanbul: Kitabevi Yay.

Caferoğlu, Ahmet (1994a). ***Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar***, Ankara: TDK Yay.

Caferoğlu, Ahmet (1994b). ***Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I***, Ankara: TDK Yay.

Caferoğlu, Ahmet (1995a). ***Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler***, Ankara: TDK Yay.

Caferoğlu, Ahmet (1995b). ***Güney Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar***, Ankara: TDK Yay.

Çağlayan, Alper (2002). ***Çubuk Yöresinde Erkân***, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı
Bektaş Araştırma Merkezi Yay.

Çetinkaya, Nihat (2004). ***Kızılbaş Türkler***, İstanbul: Kum Saati Yay.

Demir, Necati (2001). ***Ordu İli ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)***, Ankara: TDK Yay.

Develi, Hayati (2001). ***XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe***, İstanbul: Kitabevi Yay.

Devellioğlu, Ferit (1982). ***Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat***, Ankara: Aydın Kitabevi Yay.

Dilçin, Cem (1983). ***Yeni Tarama Sözlüğü***, Ankara: TDK Yay.

Eröz, Mehmet (1977). ***Türk Kültürü Araştırmaları***, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.

Eröz, Mehmet (1990). ***Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik***, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Eröz, Mehmet (1991). ***Yörükler***, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.

Fığlalı, Ekrem Rûhi (1996). ***Türkiye'de Alevilik Bektaşilik***, Ankara: Selçuk Yay.

Gülçiçek, Ali Duran (2004). ***Alevilik (Bektaşilik, Kızılbaşlık) ve Onlara Yakın İnançlar***, 1. C, Köln:
Anadolu Etnografyası Araştırma ve Kültür merkezi Yay.

Gülensoy, Tuncer (1988). "Darende'de Konuşulan Gizli Dil Üzerine Notlar", ***İnönü Üniversitesi II. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu (19-21 Ekim 1987) Tebliğler***,
İstanbul, s. 136-139.

Günşen, Ahmet (2001). ***Kırşehir ve Yöresi Ağızları Sözlüğü***, Ankara: Ocak Yay.

Günşen, Ahmet (2005). "Kırşehir, Hacıbektaş, Kaman ve Kes-

kin Yöresi Abdallarının Gizli Dilleri:
Teberce", ***V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I***, 20-26 Eylül 2004, Ankara:
TDK Yay., s. 1315-1343.
Günşen, Ahmet (2007). "Gizli Dil Açısından Alevilik-Bektaşilik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış",
Turkish Studies, Volume 2/2, Spring 2007, s. 328-350.
Kalay, Emin (1998). ***Edirne İli Ağızları***, Ankara: TDK Yay.
Kılıç, F.-Kurtoğlu, O.-Bülbül T. (2008). ***Deniz Ali Baba Dergâhı Postnişini Haydar Cemeil Baba (Haydarî) ve Şiirleri***, Ankara: TÜRK HAMER Yay.
Köprülü, Fuad (1989). "Abdal", ***Edebiyat Araştırmaları***, 2. Cilt, İstanbul: Ötüken Yay., s. 362-417.
Kurtoğlu, Orhan (2008). "Haydar Cemil Baba (Haydarî)'nin Şiirlerinde Muhteva", ***Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi***, Kış/Winter 2008, Sayı: 48, s. 91-125.
Kutlu, Sönmez (2000). "Ehl-i Beyt Sembolik Kapitalinin Tarihi Süreç İçinde Semerelendirilmesi", ***İslamiyat Dergisi***, Cilt: 3, Sayı: 3, s. 99-120.
Mélikof, Irène (2006). ***Uyur İdik Uyardılar (Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları)***, Çev.: Turan Alptekin,
İstanbul: Demos Yay.
Ménage, V. L. (1969). "On The Ottoman Word Aòriyān/ Aòiryān", ***Archivum Ottomanicum I***, 197-212.
Noyan, Bedri (1998). ***Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevilik***, I. Cilt, Ankara: Şahkulu Sultan Dergâhı
Vakfı ve Ardıç Yay.
Noyan, Bedri (2006). ***Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevilik***, VII. Cilt, Ankara: Şahkulu Sultan
Dergâhı Vakfı, Hilmi Dede Vakfı ve Ardıç Yay.
Oytan, M. Tevfik (2007). ***Bektaşiliğin İçyüzü (Dibi-köşesi-yüzü ve astarı nedir?)***, İstanbul: Demos Yay.
Özönder, Cihat (1988). "Simbiyotik Bir Cemaat: Andırın Çevresi Abdalları", ***Türk Foklor Araştırmaları (Turkish Folklore Researchs) 1988/1***, Ankara: KTB Millî Folklor Araştırma
Dairesi Yay., s. 54-64.
Selçuk, Ali (2005). ***Tahtacılar (Mersin Tahtacıları Üzerine Bir Araştırma)***, İstanbul: Yeditepe Yay.
Sezgin, Abdülkadir (1991). ***Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik***, İstanbul: Sezgin Neşriyat Yay.
Sümer, Faruk (1972). ***Oğuzlar-Türkmenler***, Ankara.
Tekin, Talât (1988). " 'Amca' ve 'Teyze' Kelimeleri Hakkında", ***TDAY Belleten 1960***, Ankara: TDK Yay., s. 283-294.
Türkay, Cevdet (1979). ***Başbakanlık Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar***, İstanbul: Tercüman Yay.
Türkdoğan, Orhan (1995). ***Alevi Bektaşi Kimliği***, İstanbul: Timaş Yay.
TDK (1988). ***Türkçe Sözlük***, 1-2 C, Ankara: TDK Yay.
TDK (2005). ***Türkçe Sözlük***, Ankara: TDK Yay.
TDK. ***Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü***, 12 C, Ankara: TDK Yay.
Üzüm, İlyas (1997). ***Günümüz Aleviliği***, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
Yörükân, Yusuf Ziya (1998). ***Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar***, Haz.: Turhan Yörükân, Ankara:
Kültür Bakanlığı Yay.

Dipnotlar:

1. Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezince 17-19 Ekim 2007 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen "2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni"nde "Anadolu Ağızlarında 'Alevi-Bektaşi' Anlamlı Söz Varlığı Üzerine" başlığıyla sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilip genişletilmiş biçimidir.
2. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gunsenahmet@gmail.com
3. Noyan'ın verdiği bu liste, anladığımız kadarıyla, ocaklar ve bu ocaklara bağlı kolların karışık olarak verildiği bir listedir. "Ocak" adıyla birlikte verilen adlar dışında, başta ve sonda verilen adlar, bize ocak adlarıyla anılan Alevi-Bektaşi topluluklarını ifade ediyor gibi geldi.
4. Aynı kelime, Derleme Sözlüğü'nde; abdal (I): 1. Çingene, 2. Dilenci, 3. Davul, zurna çalan çalgıcı (çokça çingene), 4. Sünnetçi; abdal (II): 1. Serseri, 2. Avâre, 3. Tembel, 4. Beceriksiz, 5. Deli, 6. İtibarsız, 7. Kul, köle; abdal (III): Tamahkâr; abdal (IV): Yaşlı adam; abdallan-: dilenmek" gibi hep aşağılama veya olumsuzluk ifade eden anlamlarla karşımıza çıkmaktadır (DS-I: 15-16). Hatta bunlara, "esrar, afyon" anlamına gelen "abdalotu"nu da ilave edebiliriz.
5. Söz konusu beyitlerin Kutadgu Bilig'deki beyit numarasını göstermektedir.
6. M. Eröz, 1990: 18.
7. F. Köprülü, Babailere *Babalı* demektedir (Türkdoğan, 1995: 234).
8. Çorlu (Tekirdağ) Babaileri ise her hafta cuma akşamı toplantı yapar, sorunlarını tartışırlar (Türkdoğan, 1995: 231).
9. Sempozyumda, Doç. Dr. İsmail Aksoyak tarafından "Bektaş" adının kökeni üzerine bir bildiri sunulduğundan, bu konuda daha fazla bilgi vermeyi gereksiz gördük. Ancak, Bektaş adının anlamı ve kökeni için hem Aksoyak (2008: 1531-1536)'a hem d e Öz (1997: 43-44)'e ve onun kullandığı kaynaklara bakılabilir.
10. Prof. Dr. Zeki Kaymaz'dan sözlü olarak edindiğimiz bir bilgidir.
11. Yazılı kaynaklardan derlediğimiz bu adı belirtirken de, "ağzı kara" sözünde olduğu gibi, Alevi-Bektaşi dostlarımız tepki gösterip Sünnilerce kendilerine hakaret amaçlı olarak "öküz" anlamına "sırtı sarı", "eşek" anlamına "sırtı kara" dendiğini belirtmişlerdir.
    Kimden gelirse gelsin, Alevi-Bektaşi canlara böylesi yakıştırma veya hakaret ifadelerini hiçbir şekilde kabul etmemek veya doğru bulmamakla birlikte, onların haklı tepkisini burada belirtmeyi görev sayıyoruz.
12. Her ne kadar bu adlarda "kızıl", "kara" ve "sarı" renk adları varsa da, bu adların Sünni Müslümanlarca Alevi-Bektaşileri aşağılamak maksatlı olarak kullanıldığını da hatırlatmak gerekir.